

تبیین شاخص‌های محک پایداری در ارزیابی آثار الگوهای گردشگری در نواحی

روستایی پیرامون کلان‌شهرها

(مطالعه‌ی موردی: نواحی روستایی پیرامون کلان‌شهر تهران)^۱

محمد رضا رضوانی* - استاد دانشکده‌ی جغرافیا، دانشگاه تهران^۲

سعیدرضا اکبریان رونیزی - دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده‌ی جغرافیا، دانشگاه تهران

عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری - دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه تربیت مدرس^۲

سیدعلی بدری - استادیار دانشکده‌ی جغرافیا، دانشگاه تهران^۲

پذیرش مقاله: ۱۳۸۹/۱۰/۲۵ تأیید نهایی: ۱۳۹۰/۰۷/۲۰

چکیده

با مطرح شدن پارادایم توسعه‌ی پایدار در حوزه‌ی گردشگری، ارزیابی توسعه‌ی پایدار گردشگری روستایی مورد توجه قرار گرفته شد، اما موضوعی که بدان توجه چندانی نشده، ارزیابی پایداری الگوهای متنوع گردشگری در نواحی روستایی است، به دلیل آنکه هر یک از الگوها آثار و پیامدهای متفاوتی را بر جای می‌گذارند. بنابراین ارزیابی پایداری الگوهای گردشگری روستایی و ارائه‌ی راه‌کارهای مناسب توسعه‌ی پایدار آنها الزامی است. تاکنون شاخص‌ها و نماگرهای بی‌شماری از سوی سازمان‌ها و صاحب‌نظران حوزه‌ی گردشگری ارائه شده، اما موضوع قابل اهمیت، بومی‌سازی، مستندسازی و عملیاتی کردن این شاخص‌ها است، چرا که مجموعه شاخص‌های مناسب برای یک مقصد گردشگری، برای منطقه‌ای دیگر مناسب نیست. بر همین اساس این پژوهش با هدف تبیین شاخص‌ها و نماگرهای مناسب محک پایداری برای ارزیابی آثار الگوهای گردشگری در نواحی روستایی پیرامون کلان‌شهر تهران گردآوری شده است. روش پژوهش تحلیلی - توصیفی بوده و با مرور اسناد و مدارک و تحلیل محتوای آنها و نیز با بهره‌مندی از دیدگاه متخصصان (روش دلفی) و دیدگاه‌های جامعه‌ی آماری شاخص‌ها و نماگرهای ارزیابی پایداری الگوهای گردشگری طراحی شده است. نتایج حاصل از این مطالعه، طراحی ۱۵ شاخص و ۸۸ نماگر در ابعاد سه‌گانه‌ی توسعه‌ی پایدار گردشگری است. از این تعداد نماگر، ۲۶ نماگر اقتصادی، ۴۱ نماگر اجتماعی - فرهنگی و ۲۱ نماگر زیست‌محیطی از دیدگاه متخصصان به‌عنوان نماگرهای مناسب محک پایداری در ارزیابی آثار الگوهای گردشگری در نواحی روستایی پیرامون کلان‌شهرها طراحی شده است.

کلیدواژه‌ها: الگوهای گردشگری روستایی، توسعه‌ی پایدار گردشگری، شاخص‌های پایداری، کلان‌شهر تهران.

۱. مقاله‌ی حاضر مستخرج از رساله‌ی دکترای با عنوان "ارزیابی پایداری الگوهای گردشگری در نواحی روستایی پیرامون کلان‌شهر تهران" است که در دانشکده‌ی جغرافیای دانشگاه تهران تدوین شده است.

E-mail: rrezvani@ut.ac.ir

* نویسنده مسئول: ۰۹۱۳۲۱۸۰۴۹۲

۲. عضو قطب علمی برنامه‌ریزی روستایی

مقدمه

در نواحی روستایی با توجه به وجود جاذبه‌های مختلف طبیعی، فرهنگی و انسان، ساخت الگوهای متنوع گردشگری وجود دارد که براساس معیارها و ضوابط، تقسیم‌بندی‌های متفاوت از این الگوها ارائه شده است. بررسی‌ها و مطالعات پیرامون الگوهای گردشگری رایج در نواحی روستایی نشان می‌دهد، گردشگری خانه‌های دوم^۱ و گردشگری روزانه^۲ از جمله الگوهای هستند که در بسیاری از نواحی روستایی کشور، به‌ویژه در نواحی کوهستانی پیرامون کلان‌شهرها رواج دارند. این نوع الگوها شاید مهم‌ترین شکل توسعه گردشگری در نواحی روستایی کشور باشد که شتابان در بسیاری از مناطق، به‌ویژه در نواحی روستایی اطراف کلان‌شهرها در حال رشد است. وجود مناظر طبیعی و شرایط خاص آب‌وهوایی، نواحی روستایی پیرامون کلان‌شهرها را به یکی از مهم‌ترین و جذاب‌ترین عرصه‌های گردشگری تبدیل کرده، به‌گونه‌ای که آمدوشد گسترده‌ی افراد غیربومی برای گذران اوقات فراغت در فصول مختلف سال، شکل‌گیری الگوهای مختلف گردشگری را در پی داشته است. تهران از جمله‌ی این کلان‌شهرها است که روستاهای کوهستانی پیرامون آن، به‌دلیل شرایط و ویژگی‌های خاص خود از مهم‌ترین نواحی روستایی کشور به‌شمار می‌آیند و به‌دلیل وجود دو الگوی گردشگری و نیز برخورداری از پتانسیل‌های خاص، همواره در راستای پژوهش حوزه گردشگری از سوی پژوهشگران، به‌عنوان محدوده‌ی مطالعاتی مورد توجه قرار گرفته‌اند (رضوانی، ۱۳۸۲ و ۱۳۸۴؛ قادری، ۱۳۸۲؛ مهدوی، ۱۳۸۵؛ صالحی‌نسب، ۱۳۸۴ و قنبری‌نسب، ۱۳۸۸). در بیشتر مطالعات به معرفی، آثار و نقش گردشگری در توسعه‌ی روستایی پرداخته شده است، اما موضوعی که تا کنون به آن پرداخته نشده، سنجش و ارزیابی پایداری گردشگری^۳، به‌ویژه الگوهای موجود گردشگری در این نواحی است. گردشگری در نواحی روستایی با توجه به نوع گردشگران و تعداد آنها، ساماندهی عرضه‌ی خدمات گردشگری، هماهنگی آن با توسعه‌ی اجتماع و مرحله‌ی چرخه‌ی حیات مقصد گردشگری، آثار مثبت و منفی متفاوت و متنوعی را برجای می‌گذارد.

ارزیابی پایداری الگوهای گردشگری از موضوعات مهم در زمینه‌ی توسعه‌ی پایدار گردشگری است؛ چرا که هر یک از الگوهای گردشگری، آثار و پیامدهای متفاوتی را برجای گذاشته و با توجه به شرایط و ویژگی‌های خاص خود و همچنین موقعیت و ویژگی‌های عرصه‌های گردشگری، عملکردهای متفاوتی را ایفا می‌کنند. در فرآیند ارزیابی پایداری الگوهای گردشگری، ضمن تعیین الگوی پایدار، می‌توان عوامل مؤثر بر میزان پایداری و ناپایداری الگوهای گردشگری را مورد تحلیل قرار داد. شناخت این عوامل کمک شایانی به برنامه‌ریزان برای تقویت عوامل مؤثر بر پایداری و نیز، کنترل عوامل ناپایداری الگوهای گردشگری می‌کنند. از دیگر فواید ارزیابی پایداری الگوهای گردشگری آن است که با توجه به ویژگی‌های خاص هر یک از نواحی روستایی، کدامیک از الگوها سازگاری بیشتری با شرایط مکانی و فضایی این نواحی دارند.

1. Second home tourism

2. Same day visitor

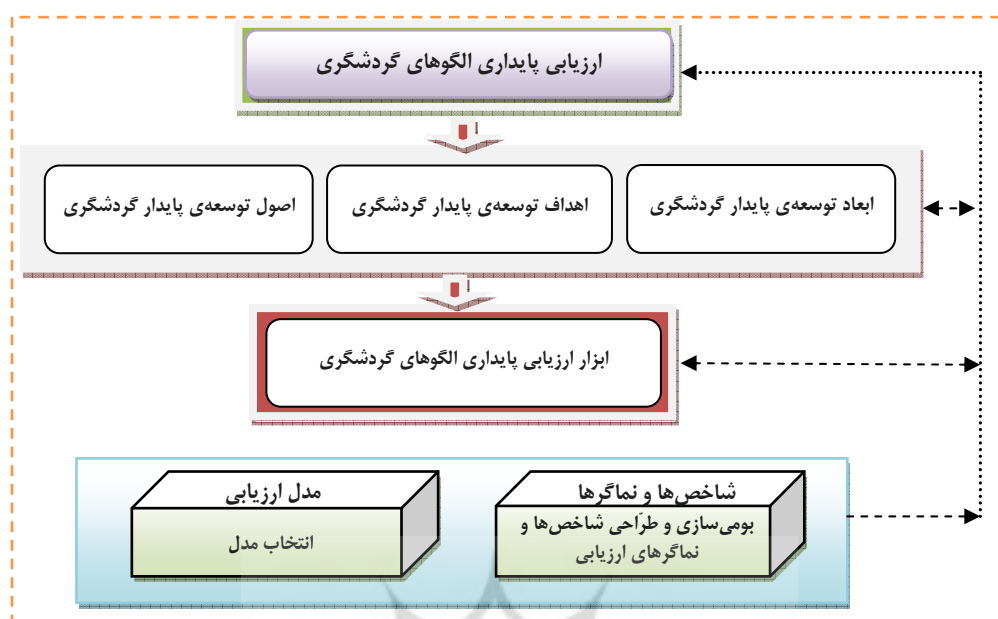
۳. در این مقاله واژه‌ی "پایداری گردشگری" همان توسعه‌ی پایدار گردشگری است.

سنجش و ارزیابی پایداری ازجمله مباحثی است که از سوی صاحب‌نظران و برنامه‌ریزان مورد توجه قرار گرفت و به‌دنبال آن و کمتر از دو دهه پس از ایده‌ی توسعه‌ی پایدار در نشست‌های سیاسی و علمی، روش‌ها، ابزار و شاخص‌ها با توجه به زمینه‌های تخصصی مطرح و مورد استفاده قرار گرفته است. به‌دنبال توسعه‌ی گردشگری با رویکرد پایداری، ارزیابی پایداری گردشگری مورد توجه برنامه‌ریزان و متخصصان این رشته واقع و مطالعات و پژوهش‌های گسترده‌ای پیرامون آن انجام شده و همچنان ادامه دارد.

به‌طورکلی فرآیند ارزیابی پایداری گردشگری نیازمند ابزار و روش‌هایی است که پژوهشگر می‌باید با درک علمی به شناسایی و تعیین آنها اقدام کند. ابزار ارزیابی مناسب باید شیوه‌ای سیستماتیک و همه‌جانبه‌ای را درپیش گیرد. این ابزار باید قادر به ارزیابی روابط علی - معلولی و حلقه‌های بازخورد برای تعیین مشکلات بالقوه باشند که از تعامل و ارتباط بین سازمان‌ها و بخش‌های مختلف مقصد گردشگری پدیدار می‌شوند. همچنین بایستی قادر به تحلیل آثار تجمعی باشند، آثاری که مشاغل کوچک گردشگری، عملیات و فعالیت‌هایی که تنها در ارتباط با یکدیگر اهمیت دارند. این فرآیند نیازمند ابزار ارزیابی است که توانایی پرداختن با تعداد زیادی از پارامترها، داده‌ها و روابط را داشته باشد. ازجمله این ابزار، شاخص‌ها و نماگرهای ارزیابی پایداری گردشگری هستند (شکل شماره ۱). امروزه شاخص‌ها به‌عنوان ابزار ارزیابی و ارتباطی مفید، قابل اعتماد و جامع برای تصمیم‌گیران و برنامه‌ریزان، توسعه یافته‌اند (Schianetz et al., 2007: 371-373).

مقبول‌ترین رهیافت برای ارزیابی پایداری و توسعه‌ی پایدار، به‌کارگیری شاخص‌ها و نماگرها است. در کمتر از دو دهه پس از ظهور ایده‌ی توسعه‌ی پایدار در نشست‌های سیاسی و علمی، تعداد زیادی از شاخص‌های پایداری مطرح و ارائه شد. شاخص‌های مطرح‌شده به‌عنوان ابزاری مطلوب در ارزیابی و کنترل پیشرفت به‌سوی توسعه‌ی پایدار به‌شمار می‌آیند (Tsaour et al, 2005: 3). اما نکته‌ای که در این بین قابل توجه است، مسأله‌ی بومی‌سازی این شاخص‌ها با توجه به شرایط و ویژگی‌های کشورهای، مناطق و اهدافی است که پژوهشگر دنبال می‌کند؛ چراکه این امکان وجود دارد که بسیاری از شاخص‌هایی که تا کنون مطرح‌شده، اول منطبق بر شرایط کشور ما نباشد، دوم دسترسی به داده‌های آنها امکان‌پذیر نبوده و سوم با اهدافی که پژوهشگر یا پژوهشگران دنبال می‌کنند، کارایی نداشته باشند. بر همین اساس این مقاله در راستای بومی‌سازی و طراحی شاخص‌های ارزیابی پایداری گردشگری در نواحی روستایی و با تأکید بر الگوهای گردشگری در نواحی روستایی پیرامون کلان‌شهر تهران انجام‌شده و تلاش بر این است که با طرح پرسش زیر و با بومی‌سازی و طراحی شاخص‌های ارزیابی پایداری الگوهای گردشگری روستایی، بستر مناسبی در انتخاب شاخص‌ها در این محدوده‌ها برای انجام پژوهش‌های آتی فراهم شود.

الف) با توجه به شاخص‌ها و نماگرهای پایداری گردشگری در نواحی روستایی، شاخص‌ها و نماگرهای محک پایداری برای ارزیابی آثار الگوهای گردشگری در نواحی روستایی پیرامون کلان‌شهر تهران کدامند؟

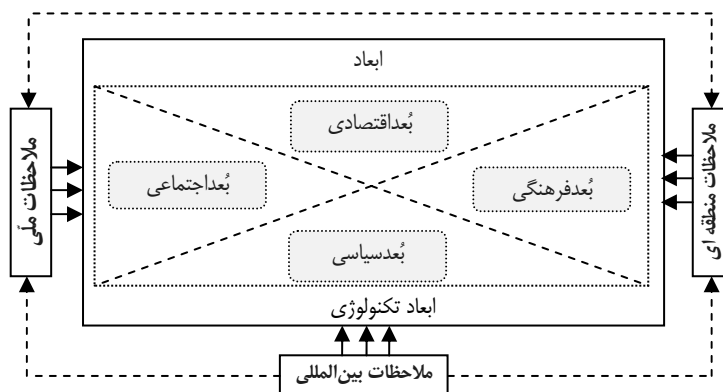


شکل ۱. مفاهیم و ابزار ارزیابی پایداری الگوهای گردشگری

مبانی نظری

ابعاد توسعه‌ی پایدار گردشگری

توسعه‌ی پایدار گردشگری دربرگیرنده‌ی سه یا چهار بُعد عمده است: اقتصادی، اجتماعی یا فرهنگی - فرهنگی و زیست‌محیطی (Mowforth & Munt: 1998). پژوهشگران در مورد پایداری بیان می‌دارند که توسعه‌ی پایدار گردشگری دربرگیرنده‌ی ابعاد بیشتری است از آنچه در گزارش کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه WCED توصیف شده است. گردشگری پایدار، ترکیبی از ابعاد اکولوژیکی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی - نهادی و تکنولوژیکی در تمام سطوح بین‌المللی، ملی، منطقه‌ای و محلی و در بین رشته‌های مختلفی مثل کشاورزی، گردشگری، علوم سیاسی، اقتصاد و اکولوژی است (شکل شماره‌ی ۲). این ابعاد به یکدیگر وابسته و یکدیگر را تحت تأثیر قرار می‌دهند (Choi, 2003: 32).



شکل ۲. ابعاد توسعه‌ی پایدار گردشگری

بعد اقتصادی دربرگیرنده‌ی بهینه‌کردن نرخ رشد توسعه در سطحی قابل مدیریت با توجه کامل به محدودیت‌های زیست‌محیطی مقصد شمرده می‌شود. از سوی دیگر، منافع اقتصادی به‌دست‌آمده از گردشگری، عادلانه در بین افراد جامعه تقسیم شود. به‌گفته‌ی دیگر این بعد از گردشگری پایدار، بر وجود درآمد منطقی و متعادل شاغلان، ثبات قیمت کالا و کیفیت فرصت‌های شغلی در جامعه تأکید دارد (McCool, 1995: 30). در ادبیات گردشگری موضوعات اصلی پایداری اقتصادی شامل منافع اقتصادی، متنوع‌سازی اقتصاد محلی، رشد اقتصادی کنترل‌شده، بهبود روابط محلی و منطقی‌ها و توزیع عادلانه‌ی منافع اقتصادی در اقتصاد محلی است (McIntyre, 1993: 25).

بعد زیست‌محیطی با شناخت محیط فیزیکی جامعه و جهان آغاز می‌شود. منابع در دسترس فراوان نیستند و به‌صورت ثابت در حال ناپدید شدن هستند. محیط طبیعی باید به‌دلیل ارزش‌های ذاتی آن و منبعی برای نسل‌های امروز و فردا، مورد محافظت قرار گیرد. این بعد از پایداری بر آن دسته از عوامل زیست‌محیطی که آثار متقابل آنها از تغییرات ذاتی در امان هستند دلالت دارد (McCool, 1995: 30).

بعد اجتماعی - فرهنگی حکایت از ثبات فرهنگ، سازمان اجتماعی و ساختار اجتماعی جامعه دارد. این بعد از پایداری گردشگری دربرگیرنده‌ی احترام برای هویت اجتماعی و سرمایه‌ی اجتماعی برای فرهنگ جامعه و سرمایه‌های آن و تقویت انسجام اجتماعی و عزت نفس است و به افراد جامعه این توانایی را می‌دهد که زندگی خود را کنترل کنند (McCool, 1995: 29). پایداری اجتماعی اشاره به توانایی یک اجتماع، چه محلی و چه ملی برای پذیرش بازدیدکنندگان در دوره‌های زمانی کوتاه یا بلندمدت دارد. به‌طوری‌که هیچ‌گونه ناهماهنگی و تضادی در ساخت اجتماعی جامعه به‌وجود نیاید یا به پایین‌ترین مقدار ممکن کاهش یابد و پایداری فرهنگی به ثبات یا سازگاری در چارچوب شاخص‌های فرهنگی یک جامعه در مقابل فشار حاصل از فرهنگ گردشگر نامیده می‌شود و به آثار فرهنگی به‌جامانده از گردشگران اشاره دارد (رضوانی، ۱۳۸۷: ۱۲۳).

بعد سیاسی توسعه‌ی پایدار در ماهیت یک مفهوم سیاسی است و رسیدن به‌اهداف گردشگری جامعه‌ی پایدار به‌شدت به سیستم سیاسی و تقسیم قدرت جامعه‌ی مورد نظر وابسته است. برای مثال با وجود این واقعیت که یکی از اهداف اصلی گردشگری جامعه‌ی پایدار بهبود کیفیت زندگی برای ساکنان محلی در کشورهای رو به پیشرفت و پیشرفته است، دولت فرایند کلی توسعه‌ی پایدار را کنترل می‌کند. در نتیجه، گاه ساکنان محلی در فرایند کلی توسعه‌ی گردشگری نادیده گرفته شده‌اند و با آن بیگانه‌اند.

به‌طور کلی در ادبیات مربوط به ابعاد توسعه‌ی پایدار گردشگری، ملاحظه می‌شود که ابعاد سه‌گانه، چهارگانه و گاهی ابعاد شش‌گانه مطرح شده است. در این پژوهش توسعه‌ی پایدار گردشگری در سه بعد زیست‌محیطی، اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی که اجماع بیشتری روی آنهاست، مورد توجه قرار گرفته است.

اهداف توسعه‌ی پایدار گردشگری

نخستین هدف توسعه‌ی پایدار گردشگری به حداکثر رساندن سودها و در همان سان به حداقل رساندن آثار نامطلوب است (Kent, 2005: 26). توسعه‌ی پایدار گردشگری پایدار، نیازمند تحقق تغییر شکل‌های اجتماعی - اقتصادی بهینه

است که سیستم‌های اجتماعی - فرهنگی و اکولوژیکی، جامعه‌ی میزبان را تخریب نکرده و ساکنان جامعه از آن بهره‌مند شوند. در راستای تحقق موفقیت‌آمیز این پارادایم، نیازمند ترکیب چشم‌انداز سیاست، برنامه‌ریزی، مدیریت، کنترل و فرآیندهای نظارتی و یادگیری اجتماعی منسجم است که مشارکت فعال جامعه می‌تواند کارآیی سیاسی آن را ایجاد کند. رسیدن به این هدف از راه ساخت شبکه‌های ارتباطی کارآمد و دولت‌ها، البته همراه با پرهیز از تعصب شدنی است. یک اجماع کلی در مورد هدف توسعه‌ی پایدار گردشگری وجود دارد که عبارتست از: بهبود کیفیت زندگی ساکنان، باید تأمین کردن کیفیت تجربه برای بازدیدکنندگان، بهینه‌سازی منافع اقتصادی برای ساکنان و محافظت محیط طبیعی و انسانی باشد. این اهداف کلی می‌بایست در خطوط کلی راهنمای گردشگری پایدار برای توسعه منعکس شود. توسعه‌ی پایدار گردشگری باید یک ارتباط اقتصادی بلندمدت میان جوامع محلی و فعالیت‌ها برقرار کند. همچنین باید آثار منفی گردشگری بر محیط طبیعی را به حداقل رسانده و رفاه اجتماعی - فرهنگی جوامع مورد بازدید را افزایش دهد (Choi, 2003: 30). در همین رابطه کاتر و گودال^۱ (۱۹۹۹) نیز معتقدند که توسعه‌ی پایدار گردشگری باید این موارد را هدف قرار دهد:

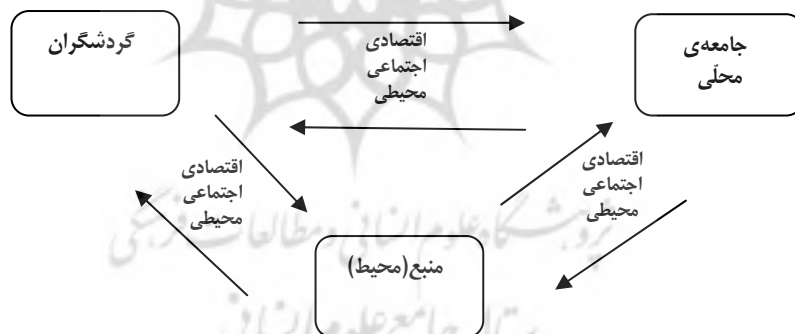
- (الف) تأمین نیازهای جمعیت میزبان براساس بهبود استانداردهای زندگی در کوتاه‌مدت و بلندمدت؛
 (ب) تأمین تقاضاهای تعداد فزاینده‌ی گردشگران و تداوم جذب آنها به ناحیه مقصد؛
 (ج) حصول اطمینان از بهبود دو هدف فوق براین اساس که توانایی محیط، در جهت تأمین منافع نسل‌های آینده تأثیر نامطلوبی بر جای نگذارد (7: Chami, 2002).
 به‌طور کلی اهداف توسعه‌ی پایدار گردشگری دربرگیرنده‌ی موارد زیر است:
- ۱) اصلاح کیفیت زندگی جامعه‌ی میزبان؛
 - ۲) تأمین تجارب کیفی برای گردشگران؛
 - ۳) حفظ محیط زیست که هم جامعه‌ی میزبان و هم گردشگران وابسته به آن هستند (پاپلی یزدی و دیگران، ۱۳۸۵: ۱۹)؛
 - ۴) رعایت برابری بین دو نسل و در درون یک نسل؛
 - ۵) حفظ یکپارچگی و انسجام فرهنگی و همبستگی بین جوامع؛
 - ۶) ایجاد تسهیلات و امکانات به‌گونه‌ای که دیدارکنندگان بتوانند تجربه‌های با ارزشی کسب کنند (معصومی، ۱۳۸۸: ۱۶۴).

به‌رحال توسعه‌ی پایدار گردشگری، سطح استانداردهای زندگی جوامع را بهبود بخشیده، در پی ارتقای کیفیت تجربه‌ی گردشگران است و حفظ محیط زیست را که جامعه‌ی میزبان و گردشگران به آن وابسته‌اند را به‌دنبال دارد. به‌طور کوتاه، پارادایم توسعه‌ی پایدار گردشگری، یکی از کارآمدترین رویکردهای جایگزین برای توسعه بوده که توان بالقوه‌ای در کاهش آثار منفی حاصل از گردشگری انبوه دارد.

ذینفعان توسعه‌ی پایدار گردشگری

امروزه گروه‌های ذینفع، مؤلفه‌های اساسی در فرآیند سیاست‌گذاری توسعه‌ی پایدار گردشگری روستایی شمرده می‌شوند. توسعه‌ی پایدار گردشگری یک فرآیند دشوار است و ممکن است تأثیر منفی بر گروه‌های خاصی گذارد و از طرفی گروهی دیگر از آن سود ببرند. برای اینکه توسعه‌ی پایدار گردشگری بیشترین شانس موفقیت را داشته باشد، باید ذینفعان در آن مورد توجه قرار بگیرند. سازمان جهانی گردشگری بیان می‌دارد که دخالت ذینفعان در این فرآیند یکی از شرایط لازم برای شکل‌گیری توسعه‌ی پایدار گردشگری است (Jr, 2003: 28-33).

گردشگری فعالیتی است که در بستری با عنوان محیط شکل می‌گیرد، این بستر آنچنان اهمیتی داشته که بدون آن، هرگز گردشگری شکل نخواهد گرفت، در کنار این عامل با اهمیت، جامعه و گردشگری قرار می‌گیرند که هر سه با روابط متقابلی که دارند، به عنوان ذینفعان عمده‌ی گردشگری مطرح می‌شوند. مدیران منابع (محیط)، ساکنان محلی و گردشگران به عنوان نمایندگان این ذینفعان به‌شمار می‌آیند. مدیران منابع، جامعه‌ی میزبان و گردشگران با تأثیری که بر یکدیگر دارند، نقش مهمی را در توسعه‌ی پایدار گردشگری ایفا می‌کنند. از لحاظ نظری یک الگو و پارادایم توسعه‌ی پایدار گردشگری موفق، نیروی جنبشی خود را از این سه ذینفع عمده به‌دست می‌آورد (شکل شماره‌ی ۳) (Ross & Wall, 1999: 674).



شکل ۳. تعامل ذینفعان در ارتباط با توسعه‌ی پایدار

شاخص‌ها و نماگرهای پایداری گردشگری

در توسعه‌ی پایدار، شاخص‌ها اساسی‌ترین معیار اندازه‌گیری و حیاتی‌ترین علائم و نشان‌دهنده‌ی وضعیت یک جامعه هستند. شاخص‌ها در حقیقت اطلاعات موجز و نمایانگر وضعیت سیستم‌ها هستند. این اطلاعات موجز، نماینده‌ای از تصویر کل جامعه بوده و نشان می‌دهند که سیستم به کجا می‌رود، در حال بهبودی است یا وخیم‌تر شده یا اینکه ثابت و بدون تغییر است. شاخص‌های پایداری پرتعدادترین و پرکاربردترین ابزار ارزیابی پایداری گردشگری به‌شمار می‌آیند و مهم‌ترین دلیل آنکه در بسیاری از سطوح یک مقصد گردشگری، فرآیند ایجاد مجموعه شاخص‌ها به‌نسبت روشن و ساده است (unWTO, 2004: 8). از آغاز دهه‌ی ۱۹۹۰ مؤسسه‌های دانشگاهی مختلف، سازمان‌های بین‌المللی، دولت‌ها و

مؤسسه‌ها و بنگاه‌های خصوصی، پروژه‌های پژوهشی را در راستای تعریف و تبیین شاخص‌ها برای ارزیابی گردشگری پایدار در مقاصد مختلف انجام داده‌اند. به‌طور کلی در تعریف شاخص‌های گردشگری پایدار می‌توان گفت: مجموعه‌ای از ابزار که اطلاعات لازم را برای درک بهتر روابط و آثار گردشگری در محیط‌های طبیعی و اجتماعی فراهم می‌آورد و اینکه این وضعیت چگونه روی می‌دهد و به چه چیزی بستگی دارد (unWTO, 1996).

سازمان جهانی گردشگری، پیشگام توسعه و کاربرد شاخص‌های پایداری برای گردشگری و مقاصد آن بوده است و مدافع استفاده از شاخص‌ها، به‌عنوان یک بخش اساسی برنامه‌ریزی و مدیریت مقصد و یک عنصر جدایی‌ناپذیر در راستای ارتقای توسعه پایدار برای بخش گردشگری در همه مقیاس‌ها است. انواع مختلفی از شاخص‌های پایداری برای ارزیابی گردشگری وجود دارد که هر کدام وظایف و کاربردهای متفاوتی دارند (جدول شماره‌ی ۱).

جدول ۱. انواع شاخص‌های ارزیابی پایداری گردشگری

نوع شاخص	مقیاس اندازه‌گیری شاخص	مثال‌ها
شاخص فشار یا تنش ^۱	فشارهای ناشی از فعالیت‌های انسان که بر محیط زیست، فرهنگ و اقتصاد تأثیر می‌گذارند	کمبود منابع آب
شاخص حالت ^۲	وضعیت کنونی گردشگری	تعداد افراد محلی شاغل در گردشگری
شاخص پاسخ ^۳	پاسخ جامعه و تلاش‌های مدیریتی برای حل مشکلاتی که توسط شاخص‌های دیگر شناسایی شده‌اند (مانند فشار حالت)	مالیات و هزینه‌های پاک‌سازی آلودگی‌های ساحلی
شاخص برخورد ^۴	بازخورد فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی مقاصد گردشگری	کاهش تنوع زیستی، تغییرات سطح درآمد و جوامع محلی
عملکرد ^۵	عملکرد صنعت گردشگری (فاصله تا هدف)	ضایعات ایجاد شده/ ضایعات مورد انتظار
کارایی ^۶	کارایی فعالیت‌های انسان برای حل مشکلات (مقایسه سود و زیان)	بازده انرژی و وسایل نقلیه و ساختمان‌ها
شاخص اعلام خطر ^۷	تغییرات مشاهده شده که می‌تواند پایداری صنعت گردشگری را تحت تأثیر قرار دهد	کاهش گردشگرانی که تمایل به بازگشت دارند

Source: Schianetz et al, 2007

تجارب حاصل از مطالعات موردی به‌همراه مطالعات مؤسسه‌های دیگر طی سال ۲۰۰۴ در کتابی توسط سازمان جهانگردی به‌عنوان راهنمای شاخص‌های توسعه پایدار برای مقاصد گردشگری به چاپ رسیده است. تعداد زیادی از نمونه‌های مختلف در این کتاب راهنما ارائه شده که البته بیان شده که مقاصد گردشگری به‌طور قابل ملاحظه‌ای با یکدیگر تفاوت دارند و مجموعه شاخص‌های مناسب برای یک مقصد گردشگری به‌طور حتم برای دیگری مناسب نیست.

1. Pressure or stress indicator
2. State indicator
3. Response indicator
4. Impact indicator
5. Performance
6. Efficiency
7. Early warning indicator

ارزش مجموعه شاخص‌ها با میزان اطلاعاتی تعیین می‌شود که برای روشن ساختن مسائل و اندازه‌گیری پاسخ‌ها فراهم می‌آورند. بر همین اساس سازمان جهانی گردشگری و پژوهشگران گردشگری توصیه می‌کنند که سیستم‌های شاخص‌های پایداری در فرآیندی مشارکتی نسبت به یک مقصد و با هدف شناسایی فرصت‌ها و تهدیدها گردشگری و انتخاب اولویت‌ها توسعه داده شوند (Schianetz et al, 2007: 375). موفات (۱۹۹۶) اعتقاد دارد هیچ توافق جهان‌شمولی در مورد شاخص‌های پایداری وجود ندارد. فقدان یک شاخص ترکیبی یا مجموعه‌ی مفیدی از شاخص‌ها، نشان‌دهنده‌ی مشکلات زیاد در تلاش برای نظارت بر این موضوع است که آیا مسیر مناسبی از سیستم در زمینه‌ی توسعه‌ی پایدار وجود دارد یا خیر. برای ارزیابی توسعه‌ی پایدار گردشگری در سطح محلی، راهنمایی اقدامات کنونی و پیش‌بینی توسعه‌های آینده، نیازمند آن هستیم که بر داده‌های موجود و آنچه که باید ارزیابی شود، نظارت کنیم. بر این اساس برای نظارت و کنترل آثار اجتماعی، طبیعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی گردشگری بر مقاصد و جوامع، نیازمند مجموعه‌های مختلفی از شاخص‌های پایداری گردشگری بر مبنای ارتباط سیاسی، تناسب تحلیل و قابلیت ارزیابی آنها هستیم (Moffatt, 1996: 132).

شاخص‌های ارزیابی پایداری گردشگری باید به‌گونه‌ای متفاوت از شاخص‌های سنتی و در درون چارچوب فرآیند توسعه‌ی مناسب نگریسته شوند. در حالی که رویکردهای سنتی بر ابزار کمی اقتصادی مثل رشد و پیشرفت تأکید دارند، رویکردهای پایداری باید پیشرفت‌های کیفی را در سیستم‌های اجتماعی، طبیعی و انسانی دخالت دهند (Choi, et al, 2005: 7). همچنین تلاش برای شاخص‌های گردشگری پایدار، باید تفاسیر مختلف از گردشگری پایدار را مدنظر قرار داشته و بر مبنای ماهیت چندبُعدی توسعه‌ی پایدار گردشگری باشند.

برای روشن شدن اهداف پایداری گردشگری و شاخص‌های آن، دستورکارهایی بر پایه‌ی پژوهش‌های (Hart, 1998; Jamieson, 1998; Kuik & Verbruggen, 1991; Inskip, 1991; Liverman et al., 1998; Miller, 2001; ellenbecker & Veleva, 2001; Sirakaya et al., 2001; Wall & Ross, 1999; Bossell, 1999) پیشنهاد شده که به شرح زیر است:

- راهبردهای توسعه‌ی پایدار گردشگری باید دربردارنده‌ی ابزار برای ایجاد خط‌مشی‌های کافی و فرایندهای تصمیم‌گیری مناسب در تمام سطوح دولتی باشند؛
- سیاست‌های توسعه‌ی پایدار گردشگری باید تعاریف کاربردی را برای مبانی، راهبردهای اجرایی، طرح‌های اجرایی قابل کاربرد و سیستم نظارتی برای توسعه‌ی پایدار گردشگری جامعه در کنار محیط‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، طبیعی، تکنولوژیکی و سیاسی ایجاد کنند؛
- مفهوم گردشگری پایدار چون ذینفعان زیادی دارد، به‌شدت سیاسی است. از این رو حمایت سیاسی در قالب تعهدات الزام‌آور در سطح ملی و منطقه‌ای، عنصری حیاتی برای کسب منابعی همچون اطلاعات، سرمایه، آموزش و کارشناسی است؛
- شاخص‌های پایداری نیازمند یک بدنه‌ی سازمانی هستند (ساختار و فرایند) تا از پایداری بلندمدت مقصد بر مبنای جامعه، اطمینان حاصل شود؛

- شاخص‌های پایداری باید برپایه‌ی چارچوب پایدار باشند نه چارچوب توسعه‌ی سنتی، چراکه چارچوب‌های سنتی توسعه برای ارزیابی دقت رشد پایدار ناکافی یا نامناسب هستند؛
- تعداد شاخص‌ها چه از نظر کیفی و چه از نظر کمی باید قابل مدیریت باشد و به‌صورت زمان‌دار در سطح مقصد و جامعه به‌راحتی قابل اجرا باشند؛
- فرایند توسعه‌ی شاخص‌های پایداری نیازمند رویکردی نظام‌مند است که درجه‌ی بالایی از روایی، توان پیش‌بینی و انسجام را دربرداشته باشد.
- دستورکارهای مشخص در مورد انتخاب و استفاده از شاخص‌های پایداری در مقاصد برای آزمون کارایی آنها در عمل، باید پیشنهاد شده و ارزیابی شده باشند؛
- شاخص‌های پایداری باید محکم، قابل اندازه‌گیری، پرتوان و با توان ایجاد یک چشم‌انداز منسجم از آگاهی کلی و خاص و درک عملکرد گذشته و حال توسعه‌ی گردشگری جامعه باشند. باید بتوانند مسیر توسعه‌ی آینده را راهنمایی کنند و پیوند دهنده‌ی اهداف مشخص شده جامعه باشند؛
- شاخص‌های پایداری باید نقشی همانند یک سیستم هشدار دهنده را ایفا کنند. به‌گونه‌ای که علاوه‌بر نقش بازدارندگی منفی توسعه‌ی گردشگری، سبب رشد پایدار شوند (Choi, et al., 2005: 4-6).

انواع شاخص‌های توسعه‌ی پایدار گردشگری

شاخص‌های مورد استفاده در توسعه‌ی پایدار گردشگری باید بتوانند اطلاعات را خلاصه کرده تا تصمیم‌گیری توسط پژوهشگران مربوطه را ساده کنند. با توجه به مطالعات و پژوهش‌های انجام شده می‌توان شاخص‌های گردشگری پایدار را به سه گروه دسته‌بندی کرد:

شاخص‌های کلیدی گردشگری پایدار - که شامل اطلاعات مورد نیاز برای مدیریت گردشگری پایدار در مقاصد است. این گروه از شاخص‌ها برای ارزیابی مباحث اصلی مقاصد، مانند شدت گردشگری، فصلی بودن تقاضا، آثار گردشگری بر جوامع محلی و مدیریت زباله‌های تولید شده استفاده می‌شود.

شاخص‌های مکمل برای استفاده در اکوسیستم‌های خاص - این شاخص‌ها، عوامل اصلی شکل گرفته توسط ویژگی‌های خاص یک مقصد را ارزیابی می‌کنند (مانند نواحی ساحلی، جزایر، مقاصد کوهستانی) در برخی مواقع این شاخص‌ها تعریف مناسب و دقیق‌تری از موضوعات اصلی می‌دهند.

شاخص‌های سایت‌های خاص - این شاخص‌ها مباحث مهم مربوط به مدیریت مقصد گردشگری را که با دو شاخص پیشین قابل ارزیابی نباشند را ارزیابی کرده و تنها برای مقصد مورد مطالعه قابل تعریف هستند، در نتیجه این شاخص‌ها برای تحلیل تطبیقی مقاصد، طراحی نشده‌اند (Blancas et al., 2010: 485).

ویژگی و معیار انتخاب شاخص‌های محک پایداری

با توجه به بررسی‌ها و مطالعات انجام گرفته و نیز مطابق با دیدگاه و نظریه‌های صاحب‌نظران در حوزه‌ی پژوهش‌های

گردشگری از یک سو و ویژگی‌های متفاوت مقاصد گردشگری و عملکرد متفاوت گردشگری در عرصه‌های مختلف باید پذیرفت که هیچ شاخص یکسان و منحصر به فردی در ارزیابی پایداری گردشگری وجود ندارد. در این باره میلر (۲۰۰۱) اعتقاد دارد که جمع‌آوری نوع نگرش ساکنان محلی، می‌تواند شاخص‌ها را بر تفاوت‌های محلی فائق آورد و زمینه را برای شاخص‌های استاندارد فراهم کند (Miller, 2001: 352). به‌طور کلی هر مطالعه‌ای می‌باید مجموعه‌ای از شاخص‌های خود را طراحی و تبیین کند. بر همین اساس پژوهشگران در تعیین و طراحی شاخص‌های پژوهش خود، می‌باید به اصول و ویژگی‌های کلی در زمینه‌ی تعیین شاخص‌ها و شناسایی عوامل و معیارهای کلیدی توجه کنند. در این قسمت به برخی از این ویژگی‌ها و معیارها اشاره می‌شود:

- شاخص‌های انتخاب‌شده می‌باید این امکان را فراهم کنند تا ارزیابی از زوایای چندبعدی انجام شود؛
- با برنامه‌ریزی و مدیریت مقاصد، مربوط باشند؛
- با موضوعات موردنظر، اهداف و آرمان‌های کاربران شاخص‌ها در ارتباط باشند؛
- از اعتبار علمی برخوردار بوده و از نظر علمی قابل دفاع و موضوعات موردنظر را تشریح کنند؛
- به تغییر مسائل موردنظر با توجه به روندهای فضایی، اجتماعی و زمانی که می‌توانند به صورت ثابت، در حال بهبود و یا در حال تخریب نشان داده شوند، حساس باشند؛
- مقیاس فضایی برای اطمینان از اینکه شاخص‌ها در درجه‌های مختلف به مباحثی مربوط هستند که خاص آن منطقه بوده و تأثیر یکسانی در هر منطقه نخواهند داشت؛
- به‌وسیله‌ی داده‌های ثابت کافی برای نشان دادن روندهای طی زمان حمایت شوند؛
- به‌آسانی از سوی کاربران قابل درک و فهم باشند؛
- مسائل مورد نظر تحت مطالعه و بررسی را ارائه و نمایش دهند؛
- از نظر فنی و مالی قابل اندازه‌گیری و در طول زمان موجود باشند؛
- براساس شرایط مطلوبشان، مجموعه محدودیت‌ها و میزان آستانه قابل شناسایی باشد؛
- در نهایت شاخص‌ها باید به تغییرات زمانی و تغییرات فضایی حساس باشد، قابلیت پیش‌گویانه یا در حال انتظار بودن را داشته باشد، مقیاس‌های نسبی از شرایط براساس مقادیر مرجع یا آستانه که از پیش تعیین شده‌اند را فراهم آورده، برای اجرا عملی باشد و اعتبار و ارتباط مفهومی داشته باشد (Blancas et al., 2010: 485; Miller, 2001: 353).

در مجموع ملاحظه می‌شود با مطرح‌شدن پارادایم توسعه‌ی پایدار در حوزه‌ی گردشگری، شاخص‌ها و نماگرها به‌عنوان مهم‌ترین ابزار و روش‌های سنجش و ارزیابی پایداری گردشگری مورد توجه قرار گرفته شده است و به مرور زمان در کنار مطرح‌شدن ویژگی‌های متعدد در انتخاب شاخص‌ها، انواع متعددی از شاخص‌ها و نماگرها از سوی سازمان‌ها و پژوهشگران ارائه شده است. در همین ارتباط این امکان وجود دارد که کاربرد این شاخص‌ها برای مکان‌های مختلف مناسب نبوده و فرآیند ارزیابی را با مشکل روبه‌رو سازد، بنابراین موضوعی که باید بدان توجه شود، مستند و بومی‌سازی این شاخص‌ها و نماگرها است که هدف اصلی این پژوهش نیز هست.

روش تحقیق

پژوهش پیش رو از لحاظ هدف بنیادی بوده و روش انجام آن توصیفی - تحلیلی است. در راستای تبیین شاخص‌ها از روش اسنادی و روش پرسش‌نامه‌ای استفاده شده است. در روش اسنادی به مرور اسناد و مدارک مربوط به شاخص‌های توسعه‌ی پایدار گردشگری (بیش از ۱۰۰ منبع خارجی و داخلی) تحلیل شده است. در روش پرسش‌نامه‌ای برای عملیاتی کردن شاخص‌ها و نماگرها و طراحی آنها، از دیدگاه ۳۵ نفر از متخصصان و خبرگان حوزه‌ی مطالعات توسعه‌ی پایدار، برنامه‌ریزی و توسعه‌ی روستایی، برنامه‌ریزی و حفاظت محیط زیست و توسعه‌ی پایدار گردشگری (بیشتر آنها مطالعات و پژوهش‌هایی با توجه به حوزه‌ی مطالعاتی خود در روستاهای پیرامون کلان‌شهر تهران انجام داده‌اند) و نیز برای بررسی سازگاری و انطباق شاخص‌ها و نماگرها، از دیدگاه جامعه‌ی آماری، یعنی ۳۰ خانوار ساکن محلی و ۳۰ گردشگر در روستاهای ناحیه‌ی مورد مطالعه بهره گرفته شده است. همچنین برای تجزیه و تحلیل‌های مورد نیاز از نرم‌افزار SPSS (آزمون T، روش میانگین، انحراف معیار، ضریب تغییرات و روش تحلیل عاملی) استفاده شده است. شکل شماره ۴ فرآیند تبیین شاخص‌ها و نماگرها را نشان می‌دهد.



شکل ۴. فرآیند تبیین شاخص‌ها و نماگرهای پایدار گردشگری

بحث و یافته‌ها

یافته‌های این پژوهش بر مبنای فرآیند تبیین شاخص‌ها (شکل ۴) می‌باشد که سه گام اول این فرآیند در مباحث نظری مورد بررسی قرار گرفته شد. سایر یافته‌ها در قالب فرآیند مذکور به شرح زیر است:

مآخذشناسی و استخراج شاخص‌ها و نماگرهای توسعه‌ی پایدار گردشگری با روش تحلیل محتوا

الف) شاخص‌ها

در این گام با بررسی متون و ادبیات مربوط به توسعه‌ی پایدار گردشگری و ابعاد آن، شاخص‌های پایداری و تحلیل محتوای آنها، شاخص‌های عمده استخراج شدند. بر این اساس در بُعد پایداری اقتصادی، ۴ شاخص شامل: فعالیت و اشتغال، درآمد، هزینه‌ی زندگی، سرمایه‌گذاری، در بُعد اجتماعی - فرهنگی ۶ شاخص شامل: توسعه‌ی امکانات و خدمات، افزایش آگاهی جامعه‌ی محلی و گردشگران، مشارکت و همبستگی، رضایت ذینفعان گردشگری (گردشگران، ساکنان

محلی و مدیران محلی)، فرهنگ و سنن، امنیت و رفاه اجتماعی و در بُعد زیست محیطی ۳ شاخص شامل: منابع سرزمین، آلودگی و آگاهی زیست‌محیطی است. بعد از انتخاب شاخص‌ها با بازنگری دوباره‌ی ادبیات مربوطه، فراوانی هر یک از شاخص‌ها تعیین و در جدول شماره‌ی ۲ آورده شده است.

جدول ۲. مآخذ شناسی شاخص‌های ابعاد توسعه‌ی پایدار گردشگری

بُعد پایداری	شاخص‌ها	مآخذ
اقتصادی	فعالیت و اشتغال	Tosun, 2002 / Keogin, 1989 / Belisle and Hoy, 1980 / Oizam, 1987 / Cukier, 1996 / Show and Williams, 1994 / Tyrrell and Sheldon, 1984 / Aykac, 2005 / Norris et al., 2007 / Wall & Mathieson, 2006 / Marajavaea, 2008 / Tsartas, 1984 / Schianetz et al, 2008 / Miller, 2000.
	درآمد	Ritchie, 1998 / Brayley et al., 1989 / Miller, 2000 / Allen et al., 1998 / Liungdahl, 1983 / Nordin, 1994 / Marajavaea, 2008 / Deiler et al., 1997, Mcleod, 2008.
	هزینه‌ی زندگی	Fredrich, 1992 / Tosun, 2002 / Pizam, 1989 / Keogh, 1980 / Belisle & Hoy, 2002 / Cascante, 2008 / Perdue et al, 1987 / Belisle and Hoy, 1980 / Norris et al, 2007 / Lundberg, 1990 / Schianetz et al, 2008.
	سرمایه‌گذاری	Liu, et al., 1987 / Prentice, 1993 / Kim, 2002 / Norris et al., 2007 / Liu & Var, 1986.
اجتماعی	توسعه‌ی امکانات و خدمات	Show and Williams, 1994 / Norris et al., 2007 / Muller et al., 2004 / Alalammi, 1994 / Girard & Garner, 1993 / Choi, 2003 / Lankford & Howard, 1994.
	افزایش آگاهی جامعه محلی و گردشگران	Liu, 2003/ Show & Williams, 1994 / Liu et al., 1987 / Schianetz et al., 2008.
	مشارکت و همبستگی	Muller et al., 2004 / Liu et al., 1987 / Schianetz et al., 2008.
	رضایت‌مندی ذینفعان (جامعه‌ی میزبان و گردشگران)	Schianetz et al., 2008 / Miller, 2000 / Liu et al., 1987.
	فرهنگ و سنن	Show and Williams, 1994 / Park, 2009 / Girard & Garner, 1993 / Travis, 1984 / Gamper, 1981 / Choi, 2003 / Liu et al., 1987 / Schianetz et al., 2008 / Miller, 2000.
زیست محیطی	امنیت و رفاه اجتماعی	Alalammi, 1999 / Muller et al., 2004 / Gustavsson, 1992 / Choi, 2003 / King et al., 1993.
	منابع سرزمین	Cascante, 2008 / Mathieson & Wall, 1982 / Andereck, 1995 / Liu et al., 1987 / Sheldon & Var, 1984 / Var & Kim, 1990 / Ahmad & Krohm, 1992 / Miller, 2000 / Schianetz et al., 2008.
	آلودگی	Mathieson & Wall, 1982 / Muller et al., 2004 / Inskip, 1991 / Romeril, 1985 / Lankford & Howard, 1994 / Pizam, 1987 / Miller, 2000 / Schianetz et al., 2008.
	آگاهی زیست محیطی	Mathieson & Wall, 1982 / Muller et al., 2004 / Breley et al., 1989 / Miller, 2000.

ب) نماگرها

در این مرحله با مرور ادبیات پیرامون نماگرها و نیز توجه به ابعاد پایداری و شاخص‌های عمده‌ی ذکر شده و نیز، توجه به ویژگی‌ها و شرایط روستاهای محدوده‌ی مورد مطالعه، نماگرهای هر یک از شاخص‌ها فهرست شد و در نهایت، مشخص شد که اول، بسیاری از نماگرها تکراری بوده؛ دوم، برخی دیگر سوای پُر هزینه‌بودن و عدم دسترسی به آنها در کشور ما به لحاظ مسائل اخلاقی کاربرد نداشته و سوم، برخی از نماگرها برای دو الگوی مورد مطالعه (گردشگری خانه‌های دوم و

گردشگری روزانه) مشترک نبوده (مانند نماگرهای تغییر در الگوی بافت روستا، تغییر در نوع مصالح و سبک معماری روستا، تغییر کاربری باغ‌ها به سبب ساخت خانه‌های دوم، ترافیک به دلیل نداشتن پارکینگ و تعرض به باغ‌ها و مزارع توسط گردشگران روزانه)، بنابراین با اعمال موارد گفته شده و با حذف برخی از نماگرها در نهایت، تعداد ۱۱۷ نماگر انتخاب شدند. جدول شماره ۳ نماگرهای هر یک از شاخص‌ها را نشان می‌دهد. گفتنی است به دلیل محدودیت در حجم مقاله، ارائه‌ی مآخذ شناسی نماگرها که فراوانی آنها بین ۵ تا ۱۷ بوده امکان‌پذیر نیست.

جدول ۳. نماگرهای پایداری الگوهای گردشگری به تفکیک ابعاد و شاخص‌ها

ابعاد	شاخص‌های عمده	نماگر
اقتصادی	فعالیت و اشتغال	ایجاد فرصت‌های شغلی برای جامعه‌ی میزبان، امکان دستیابی برابر جامعه‌ی میزبان به فرصت‌های شغلی ایجاد شده، ایجاد و توسعه‌ی کارآفرینی، استخدام ساکنان محلی، تنوع فرصت‌های شغلی، ایجاد فرصت‌های شغلی برای جوانان، ایجاد فرصت‌های شغلی برای زنان، امنیت شغلی، رضایت از شغل در بخش گردشگری، اشتغال افراد غیر بومی در مشاغل سودآور و کلیدی بخش گردشگری، استمرار و گسترش فعالیت‌های زراعی، استمرار و گسترش فعالیت‌های باغداری، استمرار و گسترش فعالیت‌های دامداری.
	درآمد و توزیع آن	افزایش درآمد جامعه‌ی میزبان، ایجاد درآمد برابر برای جامعه‌ی میزبان، رضایت جامعه‌ی میزبان از درآمد گردشگری، ایجاد درآمدهای قابل قبول، ثبات درآمدی، افزایش درآمد کسبه‌ی محلی، ایجاد درآمد برای نهادهای محلی، کاهش فقر.
	هزینه‌ی زندگی	افزایش توانایی خانوارها برای تأمین هزینه‌ی زندگی، بالا رفتن قیمت زمین، افزایش توانایی خانوارها در تهیه‌ی مسکن مورد نیاز، افزایش توانایی زنان سرپرست خانوار در تهیه‌ی مسکن مورد نیاز، افزایش توانایی جوانان در تهیه‌ی مسکن مورد نیاز، افزایش قدرت خرید ساکنان محلی.
	سرمایه‌گذاری	ایجاد مؤسسه‌های اقتصادی جدید مرتبط با بخش گردشگری، افزایش سرمایه‌گذاری در زمینه‌ی خدمات رفاهی مربوط به گردشگری، افزایش سرمایه‌گذاری در زمینه‌ی فعالیت‌های تولیدی مربوط به گردشگری، افزایش سرمایه‌گذاری در زمینه‌ی تأسیسات زیربنایی مربوط به گردشگری، سرمایه‌گذاری افراد بومی در بخش گردشگری، سرمایه‌گذاری در خدمات آموزشی ترویجی و اطلاع‌رسانی، سرمایه‌گذاری در دیگر بخش‌های اقتصادی.
اجتماعی - فرهنگی	توسعه‌ی امکانات و خدمات	بهبود کیفیت خدمات مرتبط با گردشگری، بهبود امکانات و خدمات آموزشی، بهبود و توسعه‌ی شبکه‌های ارتباطی، بهبود امکانات و خدمات ورزشی، بهبود امکانات و خدمات بهداشتی درمانی، افزایش امکانات و خدمات تفریحی، گسترش امکانات رفاهی برای جامعه‌ی میزبان، گسترش امکانات رفاهی برای گردشگران، کاهش فشار تقاضا بر خدمات، کاهش فشار تقاضای زیرساخت‌ها.
	افزایش آگاهی جامعه‌ی محلی و گردشگران	افزایش سطح آگاهی ساکنان محلی نسبت به اهمیت منابع طبیعی، افزایش سطح آگاهی ساکنان محلی نسبت به اهمیت گردشگری، افزایش سطح آگاهی گردشگران نسبت به اهمیت منابع طبیعی، افزایش سطح آگاهی و حساسیت مسئولان و مدیران محلی نسبت به اهمیت منابع طبیعی، افزایش سطح آگاهی مدیران محلی نسبت به خواسته‌ها و نیازهای عرفی گردشگران، افزایش اطلاع‌رسانی پیرامون گردشگری.

ادامه‌ی جدول ۳. نماگرهای پایداری الگوهای گردشگری به تفکیک ابعاد و شاخص‌ها

ابعاد	شاخص‌های عمده	نماگر
اجتماعی - فرهنگی	مشارکت و همبستگی	تقویت توان نهادهای محلی موجود برای خدمات‌رسانی بهتر، ایجاد نهادهای محلی جدید (تشکل‌ها، صندوق‌های حمایتی و...)، افزایش همبستگی اجتماعی ساکنان محلی، افزایش مشارکت ساکنان محلی در توسعه‌ی روستا، افزایش مشارکت ساکنان محلی در برنامه‌ریزی‌های مرتبط با بخش گردشگری، مشارکت گردشگران در امر حفاظت و نگهداری از منابع طبیعی، مشارکت گردشگران در توسعه‌ی روستا، مشارکت گردشگران در عمران روستا، تعامل بین گردشگران و جامعه‌ی میزبان.
	رضایت گردشگران	رضایت‌مندی گردشگران از کیفیت محیط گردشگری، رضایت‌مندی گردشگران از فرهنگ گردشگری‌پذیری، رضایت‌مندی گردشگران از امکانات و تسهیلات عرضه شده، رضایت‌مندی گردشگران از برخورد جامعه‌ی محلی.
	رضایت جامعه‌ی میزبان	خشنودی و رضایت جامعه‌ی میزبان از توسعه‌ی گردشگری، رضایت‌مندی جامعه‌ی میزبان از دسترسی به امکانات و خدمات با توجه به حضور گردشگران، خشنودی و رضایت جامعه‌ی میزبان از حضور و شیوه‌ی برخورد گردشگران.
	رضایت مدیران محلی	رضایت‌مندی مدیران محلی از توسعه‌ی گردشگری، رضایت‌مندی مدیران محلی از حضور گردشگران، رضایت‌مندی مدیران محلی از برخورد گردشگران و ساکنان محلی.
	فرهنگ و سنن	حفظ و احیای آداب و رسوم سنتی جامعه‌ی محلی، تعارض فرهنگی بین گردشگران و جامعه‌ی میزبان، حفظ و احیای مراسم سنتی در جامعه محلی، ایجاد فرصت تبادل فرهنگی بین مردم محلی و گردشگران، حمایت و حفاظت از ارزش‌ها و الگوهای فرهنگی، الگوپردازی ساکنان محلی از رفتار و منش گردشگران.
	امنیت و رفاه اجتماعی	جرم و جنایت، مزاحمت‌های روزانه، روان بودن ترافیک وسایل نقلیه، ارتقای امنیت عمومی، ازدحام و شلوغی در نتیجه‌ی توسعه‌ی بخش گردشگری، سلب آسایش برای جامعه‌ی محلی به دلیل حضور گردشگران، درگیری‌های خانوادگی و اجتماعی در اثر رونق خرید و فروش زمین و ملک، بروز ناهنجاری‌های اجتماعی، افزایش رفاه اجتماعی، رعایت حقوق مردم و مکان‌ها، رعایت زندگی شرافتمندانه، رعایت حقوق زنان، رعایت حقوق کار.
زیست محیطی	منابع سرزمین	کمبود منابع آب آشامیدنی، کاهش سطح اراضی زراعی، کاهش سطح باغ‌ها، تخریب منابع طبیعی در نتیجه‌ی توسعه‌ی ساخت‌وسازهای مربوط به گردشگری، تغییر کاربری اراضی روستا، تأثیر توسعه‌ی گردشگری بر تنوع زیستی، افزایش فشار ساکنان در بهره‌برداری از منابع، افزایش فشار ساکنان برای توسعه‌ی نواحی اطراف، فشار زیاد بر منابع طبیعی، افزایش میزان ساخت‌وسازهای کنترل نشده و بی‌رویه، پیوند و دلبستگی میان مردم محلی و منابع، تخریب حیات وحش، تخریب مراتع، حفظ بانک گیاهی و جانوری، افزایش تنوع گیاهی، افزایش تنوع جانوری، تخریب چشم‌اندازهای طبیعی.
	آلودگی	آلودگی محیط زیست، آلودگی هوا، افزایش حجم زباله، ایجاد آلودگی صوتی، آلودگی آب، آلودگی خاک.
	آگاهی زیست محیطی	بهبود کیفیت محیط زیست روستا به سبب حضور گردشگران، توجه مدیران محلی در حفاظت از محیط زیست روستا، توجه ساکنان محلی در حفاظت از محیط زیست روستا، توجه و برنامه‌ریزی در راستای دفن مناسب مواد زائد، توجه مدیران محلی به حفاظت از جاذبه‌های طبیعی روستا.

منبع: مطالعات نگارندگان

معیارهای طراحی شاخص‌ها و نماگرها

- یک شاخص یا نماگر مؤثر و مفید در ارزیابی پایداری باید شرایط و ویژگی‌هایی داشته باشد که شامل موارد زیر است:
- پویا بودن؛ شاخص‌ها بایستی نسبت به تغییرات فضایی، ساختاری و داخل سیستم حساس باشند تا بتوانند تغییرات توسعه‌ی اقتصادی، اجتماعی و محیطی را منعکس کنند (Li & et al., 2009: 136)؛
 - جامع بودن؛ نه تنها برای کارشناسان خبره، بلکه برای عموم جامعه قابل درک باشد (Lee & Huang, 2007: 509)؛
 - با هدف مطالعه مرتبط باشد (ارتباط با موضوع)؛
 - پایایی: اطلاعاتی که به‌عنوان شاخص نشان داده می‌شوند، باید دقیق و قابل اعتماد باشند؛
 - در دسترس بودن: لازمه‌ی مطالعه‌ی توسعه‌ی پایدار برای هر منطقه‌ای در گروه انتخاب شاخص‌هایی است که اطلاعات مربوط به آن شاخص از پیش در منطقه تهیه شده است (Ivanovic, 2009: 2080).
- در این پژوهش معیارهای طراحی شاخص‌ها و نماگرها شامل موارد زیر است:
- الف) ارتباط با موضوع؛
 - ب) دسترسی به اطلاعات؛
 - ج) شفافیت و معتبر بودن؛
 - د) قابلیت اندازه‌گیری؛
 - ه) قابل مقایسه در طول زمان و مناطق مختلف.
- در ارتباط با پنج معیار عملیاتی کردن "ارتباط با موضوع" حاکی از آنست که این نماگر تا چه اندازه با موضوع مورد مطالعه در ارتباط است. "دسترس‌ی به اطلاعات" بیانگر میزان امکان‌پذیری تهیه‌ی داده‌های مربوط به این نماگر است. "شفافیت و معتبر بودن" حاکی از آنست که این نماگر به‌راحتی قابل درک و نیز دارای اعتبار است. "قابلیت اندازه‌گیری" بیانگر آنست که این نماگر چه اندازه قابلیت سنجش دارد و "قابلیت مقایسه در طول زمان و مکان" حاکی از آنست که کاربرد این نماگر تا چه میزان در زمان‌ها و مکان‌های مختلف امکان‌پذیر است.

پالایش شاخص‌ها و نماگرها

همان‌گونه که گفته شد، در راستای عملیاتی کردن شاخص‌ها و نماگرها، تعداد ۳۵ نفر متخصص انتخاب شده‌اند. از این تعداد، تخصص اصلی ۶ نفر برنامه‌ریزی و توسعه‌ی روستایی، ۶ نفر توسعه‌ی پایدار روستایی، ۸ نفر توسعه‌ی پایدار گردشگری، ۸ نفر برنامه‌ریزی و حفاظت محیط زیست، ۷ نفر مدیریت گردشگری و تخصص اصلی ۵ نفر دیگر جامعه‌شناسی و اقتصاد روستایی است.

در این مرحله از متخصصان خواسته شد که اول، ضریب اهمیت هر یک از نماگرها را به‌تفکیک پنج معیار تعیین شده برای طراحی آنها، در پنج حالت از مقیاس لیکرت از کاملاً موافق، موافق، بی‌نظر، مخالف و کاملاً مخالف برای استخراج و

کاربردی کردن آنها بیان کنند (جدول شماره ۴)؛ دوم، شاخص‌ها و نماگرهایی که ممکن است در این پژوهش بدان اشاره نشده بیان و درنهایت، نماگرهایی که با یکدیگر تشابه داشته یا اینکه با یکدیگر هم‌پوشی داشته را مشخص کنند.

جدول ۴. فهرست عملیاتی کردن شاخص‌ها و نماگرهای پایداری الگوهای گردشگری

شاخص	نماگر	ارتباط با موضوع	دسترسی به اطلاعات	شفافیت و معتبر بودن	قابلیت اندازه‌گیری	قابل مقایسه در طول زمان و مکان
فعالیت و اشتغال	ایجاد فرمت‌های شغلی برای جلسه‌ی میزبان	1 - S	1 - S	1 - S	1 - S	1 - S
	ایجاد و توسعه‌ی کارآفرینی	1 - S	1 - S	1 - S	1 - S	1 - S

بررسی دیدگاه متخصصان در ارتباط با هر یک از شاخص‌ها و ۱۱۷ نماگر که بر اساس پنج معیار طراحی اخذ شده به شرح زیر است:

- از لحاظ معیار ارتباط با موضوع، تمامی آنها از حد متوسط (۲/۵) بیشتر بوده و بین ۳/۱ تا ۴/۹ در نوسان هستند. همچنین آزمون T محاسبه‌شده برای تعیین مشابهت نظر متخصصان، نشان می‌دهد که ارزش P تمامی نماگرها پایین‌تر از ۰/۰۵ و نشان‌دهنده‌ی میزان همگرایی دیدگاه متخصصان است.
- در ارتباط با معیار دسترسی به اطلاعات تمامی نماگرها، امتیاز از حد متوسط بیشتر و از ۲/۷ تا ۴/۲ در نوسان است. همچنین ارزش P محاسبه‌شده‌ی نماگرها پایین‌تر از ۰/۰۵ و بیانگر میزان همگرایی دیدگاه متخصصان پیرامون نماگرها بر اساس این معیار است.
- ضریب اهمیت نماگرها بر اساس معیار شفافیت و معتبر بودن نشان می‌دهد که امتیاز این نماگرها بین ۲/۸ تا ۴ در نوسان بوده و ارزش p محاسبه‌شده پایین‌تر از ۰/۰۵ است.
- در ارتباط با ارزیابی نماگرها بر اساس معیار قابلیت اندازه‌گیری نشان می‌دهد که همه نماگرهای ارائه‌شده از سوی متخصصان، امتیاز قابل تأیید را کسب کرده‌اند، به‌گونه‌ای که متوسط امتیاز نماگرها بین ۲/۷ تا ۴/۱ در نوسان بوده و ارزش p آنها هم پایین‌تر از ۰/۰۵ است.
- از دیگر معیارهای عملیاتی کردن نماگرها، قابل مقایسه در طول زمان و مناطق مختلف بود که میانگین امتیاز دیدگاه متخصصان در این ارتباط، بیانگر آنست که تنها ۶ نماگر شامل، مشارکت گردشگران در عمران روستا، رعایت حقوق کار، افزایش فشار ساکنان برای توسعه‌ی نواحی اطراف، ایجاد پیوند و دلبستگی میان مردم محلی و منابع، افزایش تنوع جانوری، حفظ بانک گیاهی و جانوری، امتیازی کمتر از حد متوسط؛ یعنی ۲/۵ و امتیاز سایر نماگرها بالاتر از متوسط و بین ۲/۵۲ تا ۳/۹ در نوسان است.
- در مجموع، بررسی متوسط امتیاز نماگرها بر اساس هر پنج معیار عملیاتی کردن آنها نشان می‌دهد که از مجموع ۱۱۷ نماگر مورد بررسی، تمامی آنها امتیازی بالاتر از حد متوسط و نوسانی بین ۲/۸ تا ۴/۱ دارند. همچنین آزمون T محاسبه‌شده، نشان می‌دهد که ارزش P نماگرها پایین‌تر از ۰/۰۵ است.

همان‌گونه که اشاره شد، سوای امتیازدهی به نماگرها از متخصصان درخواست شد، نماگری را بیان کنند که در این پژوهش بدان اشاره نشده است. براساس دیدگاه متخصصان نماگرها جامع و کامل فهرست شده است، اما پیرامون نماگرهای مشابه، نماگرهایی که وجود آن ممکن است دیگری را پوشش داده و دربرگیرد و نیز، نماگرهایی که قابلیت ترکیب با همدیگر را دارند، وجود دارد که در زیر بدان اشاره می‌شود:

الف) ترکیب نماگرها

بر اساس دیدگاه متخصصان نماگرهایی که قابلیت ترکیب را داشته عبارت‌اند از:

- ۱) استمرار و گسترش فعالیت‌های زراعی، استمرار و گسترش فعالیت‌های باغداری، استمرار و گسترش فعالیت‌های دامداری که با عنوان استمرار و گسترش فعالیت‌های کشاورزی (زراعت، باغداری و دامداری) بیان می‌شوند.
- ۲) افزایش مشارکت ساکنان محلی در توسعه روستا، افزایش مشارکت ساکنان محلی در عمران روستا که با عنوان افزایش مشارکت ساکنان محلی در توسعه و عمران روستا بیان می‌شود.
- ۳) افزایش توانایی خانوارها در تهیه مسکن مورد نیاز، افزایش توانایی زنان سرپرست خانوار در تهیه مسکن مورد نیاز، افزایش توانایی جوانان در تهیه مسکن مورد نیاز که با عنوان افزایش توانایی خانوارها (زنان و جوانان سرپرست خانوار) بیان می‌شود.
- ۴) کاهش سطح اراضی زراعی و کاهش سطح اراضی باغی با عنوان کاهش سطح اراضی کشاورزی بیان می‌شود.
- ۵) مشارکت گردشگران در توسعه روستا و نماگر مشارکت گردشگران در عمران روستا که با عنوان مشارکت گردشگران در توسعه و عمران روستا بیان می‌شوند.

ب) حذف نماگرهای دارای هم‌پوشی

از دیدگاه متخصصان آن دسته نماگرهایی که دیگر نماگرهای ارائه شده در فهرست اولیه را پوشش داده و به‌نوعی می‌توانند معادل همبستگی با دیگر نماگرها فرض شوند و عدم وجود آنها خلأیی ایجاد نمی‌کند به شرح زیر است:

- **بُعد اقتصادی:** امکان دستیابی برابر جامعه‌ی میزبان به فرصت‌های شغلی ایجاد شده، ایجاد درآمدهای قابل قبول، سرمایه‌گذاری در دیگر بخش‌های فعالیت؛
- **بُعد اجتماعی - فرهنگی:** فشار تقاضا بر خدمات، فشار تقاضا بر زیرساخت‌ها، تقویت توان نهاد‌های محلی موجود برای خدمات‌رسانی بهتر، افزایش همبستگی اجتماعی ساکنان محلی، مشارکت گردشگران در توسعه و عمران روستا، ارتقای امنیت عمومی و فردی، افزایش رفاه اجتماعی، رعایت زندگی شرافتمندانه؛ حفظ و احیای مراسم سنتی در جامعه‌ی محلی، حمایت و نگهداری از ارزش‌ها و الگوهای فرهنگی، مزاحمت‌های روزانه، جرم و جنایت؛
- **بُعد زیست محیطی:** تأثیر بر تنوع زیستی، فشار ساکنان برای توسعه‌ی نواحی اطراف، فشار بر منابع طبیعی، حفظ تنوع گیاهی، حفظ بانک گیاهی و جانوری.

استخراج نهایی شاخص‌ها و نماگرها بر اساس روش دلفی

با اعمال امتیازها و دیدگاه متخصصان و حذف نماگرهای مشابه و ترکیب برخی از آنها، در نهایت تعداد ۸۸ نماگر در ابعاد و شاخص‌ها تعیین شد که در هر یک از ابعاد پایداری به شرح زیر است:

- **بُعد پایداری اقتصادی:** در این بُعد تعداد ۳۴ نماگر در قالب ۴ شاخص مطرح شد که در نهایت با اعمال دیدگاه متخصصان، تعداد نماگرهای این بُعد پایداری به ۲۶ نماگر رسید. متوسط امتیاز پنج معیار طراحی بین ۳/۳ تا ۴/۱ در نوسان بوده و کمترین و بیشترین انحراف معیار بین ۰/۱۷ و ۰/۶۶ است. گفتنی است میزان p نماگرهای این بُعد کمتر از ۰/۰۵ است. جدول شماره ۵ شاخص‌ها و نماگرها، میانگین، انحراف معیار و ضریب تغییرات آنها را نشان می‌دهد.

- **بُعد اجتماعی - فرهنگی:** نماگرهای منتج از مرور اسناد و مدارک در بُعد اجتماعی - فرهنگی، تعداد ۵۵ نماگر در قالب ۸ شاخص بود که بر اساس دیدگاه متخصصان به ۴۱ کاهش یافت. متوسط امتیاز پنج معیار بین ۲/۸ تا ۳/۹۷ در نوسان و کمترین و بیشترین انحراف معیار نماگرها به ترتیب ۰/۱۶ و ۰/۶۴ است. همچنین میزان p محاسبه شده برای نماگرها کمتر از ۰/۰۵ است. شاخص‌ها و نماگرها و امتیاز معیارها، میانگین، انحراف معیار و ضریب تغییرات آنها در بُعد اجتماعی - فرهنگی در جدول شماره ۶ آورده شده است.

- **بُعد زیست‌محیطی:** در بُعد زیست‌محیطی ۲۸ نماگر در قالب ۳ شاخص مطرح شد که بر اساس دیدگاه متخصصان به ۲۱ نماگر رسید. متوسط امتیاز محاسبه شده پنج معیار طراحی بین ۲/۸۹ تا ۳/۸۲ در نوسان و کمترین و بیشترین انحراف معیار نماگرها ۰/۲۲ و ۰/۵۶ محاسبه شده است. میزان p محاسبه شده نماگرها کمتر از ۰/۰۵ است. در جدول شماره ۷ شاخص‌ها و نماگرها و نیز، امتیاز محاسبه شده هر یک از معیارها، میانگین، انحراف معیار و ضریب تغییرات آنها در بُعد زیست‌محیطی مشاهده می‌شود.

ارزیابی سازگاری شاخص‌ها و نماگرها

در مرحله‌ی پیش، تعداد ۸۸ نماگر برای شاخص‌ها و ابعاد سه‌گانه‌ی توسعه‌ی پایدار گردشگری با روش دلفی انتخاب شدند. در این مرحله به این موضوع پرداخته می‌شود که آیا شاخص‌ها و نماگرهای انتخابی با ویژگی‌ها و شرایط ناحیه‌ی مورد مطالعه سازگار و منطبق است؟ بر همین اساس تعداد ۵ روستای پیرامون کلان‌شهر تهران (روستای جلیزچند / تنگ واشی، واقع در شهرستان فیروزکوه، سربندان و مشاء، واقع در شهرستان دماوند و روستاهای لواسانات و آهار در شهرستان شمیرانات) که الگوهای گردشگری در آنها رواج دارند، انتخاب و تعداد ۳۰ پرسش‌نامه‌ی خانوار و ۳۰ پرسش‌نامه‌ی گردشگر که حاوی نماگرهای مختص هر یک از آنها بوده، تکمیل شد. با بهره‌مندی از روش آزمون پایایی (تحلیل عاملی) برای دستیابی به هدف تعیین شده در این مرحله پرداخته شد. محاسبات انجام شده نشان می‌دهد با توجه به اینکه مقدار K.M.O به دست آمده برای هر یک از شاخص‌ها بین ۰/۷۰۱ تا ۰/۸۱۳ در نوسان (جدول شماره ۸) و سطح معناداری آنها کمتر از ۰/۰۵ است، بنابراین سازگاری و انطباق کافی بین شاخص‌ها و نماگرها با ویژگی‌های ناحیه‌ی مورد مطالعه وجود دارد.

جدول ۵. شاخص‌ها و نماگرهای محک با پایداری در ارزیابی آثار الگوهای گردشگری در بُعد اقتصادی بر اساس روش دلفی

CV	انحراف معیار	میانگین کل معیارها	امتیاز معیار					نماگر	شخص	بُعد
			قابل مقایسه در طول زمان و مکان	قابلیت اندازه‌گیری	شفافیت و معتبر بودن	دسترسی به اطلاعات	ارتباط با موضوع			
۰/۱۰	۰/۳۳	۴/۰۹	۲/۹۵	۴/۱۰	۲/۸۶	۲/۷۱	۴/۸۱	ایجاد فرصت‌های شغلی برای جامعه میزبان ایجاد و توسعه کارآفرینی استخدام ساکنان محلی تنوع فرصت‌های شغلی ایجاد فرصت‌های شغلی برای جوانان ایجاد فرصت‌های شغلی برای زنان امنیّت شغلی رضایت از شغل در بخش گردشگری استمرار و گسترش فعالیت‌های کشاورزی (زراعت باغداری دامداری) افزایش درآمد جامعه میزبان ایجاد درآمد برابر برای جامعه میزبان رضایت جامعه میزبان از درآمد گردشگری ثبات درآمدی افزایش درآمد کسبه محلی ایجاد درآمد برای نهادهای محلی کاهش فقر افزایش توانایی خانوارها برای تأمین هزینه‌ی زندگی افزایش توانایی خانوارها (جوانان و زنان سرپرست خانوار) در تهیه مسکن مورد نیاز افزایش قدرت خرید ساکنان محلی ایجاد نهادهای اقتصادی جدید مرتبط با بخش گردشگری افزایش سرمایه‌گذاری در زمینه‌ی رفاهی مربوط به گردشگری افزایش سرمایه‌گذاری در زمینه‌ی فعالیت‌های تولیدی مربوط به گردشگری افزایش سرمایه‌گذاری در زمینه‌ی تأسیسات زیربنایی مربوط به گردشگری سرمایه‌گذاری افراد بومی در بخش گردشگری سرمایه‌گذاری در خدمات آموزشی ترویجی و اطلاع‌رسانی	فعالیت و اشتغال	بُعد
۰/۱۶	۰/۵۵	۲/۵۵	۲/۳۳	۲/۳۳	۲/۱۴	۴/۵۲				
۰/۰۹	۰/۳۷	۲/۹۷	۲/۷۶	۴/۰۵	۲/۶۲	۲/۸۶				
۰/۰۹	۰/۳۵	۲/۸۰	۲/۴۸	۲/۸۱	۲/۷۱	۴/۲۸				
۰/۰۸	۰/۳۳	۲/۹۸	۲/۶۷	۲/۹۵	۲/۹۵	۴/۵۲				
۰/۰۹	۰/۳۸	۲/۹۸	۲/۶۷	۲/۸۶	۴/۰۰	۴/۶۲				
۰/۲۰	۰/۶۶	۲/۲۸	۲/۹۰	۲/۸۶	۲/۲۴	۴/۲۸				
۰/۱۰	۰/۳۶	۲/۶۴	۲/۳۳	۲/۲۸	۲/۵۷	۴/۲۴				
۰/۰۵	۰/۱۷	۲/۵۲	۲/۳۳	۲/۵۹	۲/۳۵	۲/۷۸				
۰/۱۴	۰/۵۶	۲/۹۵	۲/۴۳	۲/۷۱	۲/۸۶	۴/۹۰				
۰/۱۲	۰/۴۴	۲/۵۷	۲/۱۹	۲/۴۳	۲/۴۳	۴/۳۳				
۰/۱۱	۰/۴۲	۲/۸۶	۲/۴۸	۲/۷۱	۲/۸۱	۴/۵۷				
۰/۱۴	۰/۶۷	۲/۲۹	۲/۹۵	۲/۱۰	۲/۲۹	۴/۱۰				
۰/۱۲	۰/۴۴	۲/۵۹	۲/۰۵	۲/۳۳	۲/۶۷	۴/۲۴				
۰/۱۳	۰/۴۵	۲/۵۲	۲/۲۴	۲/۲۹	۲/۵۷	۴/۲۹				
۰/۱۹	۰/۶۴	۲/۶۶	۲/۲۴	۲/۰۰	۲/۴۸	۴/۵۲				
۰/۱۱	۰/۳۹	۲/۷۰	۲/۲۹	۲/۵۷	۲/۵۲	۴/۳۳				
۰/۰۶	۰/۲۱	۲/۷۲	۲/۴۸	۲/۷۱	۲/۹۵	۲/۹۰				
۰/۰۸	۰/۲۶	۲/۴۳	۲/۹۵	۲/۳۸	۲/۵۲	۲/۶۲				
۰/۱۰	۰/۳۸	۲/۶۰	۲/۱۹	۲/۵۷	۲/۶۷	۴/۱۹				
۰/۱۰	۰/۳۸	۲/۶۶	۲/۱۹	۲/۷۱	۲/۷۶	۴/۱۹				
۰/۱۱	۰/۴۳	۲/۶۹	۲/۶۲	۲/۷۶	۴/۰۰	۴/۷۱				
۰/۱۲	۰/۴۵	۲/۸۰	۲/۴۳	۲/۷۶	۲/۸۶	۴/۵۲				
۰/۰۹	۰/۳۶	۴/۰۵	۲/۷۶	۲/۸۶	۴/۱۴	۴/۶۲				
۰/۱۳	۰/۴۸	۲/۶۲	۲/۱۰	۲/۵۲	۲/۷۱	۴/۲۸				
۰/۱۲	۰/۴۱	۲/۷۸	۲/۲۹	۲/۱۴	۲/۴۳	۴/۰۵				

اقتصادی

جدول ۶. شاخص‌ها و نام‌های محک پایداری در ارزیابی آثار الگوهای گردشگری در بُعد اجتماعی فرهنگی براساس روش دلفی

C.V	انحراف معیار	میانگین کل معیارها	امتیاز معیار					نمادگر	شاخص	بعد
			قابل مقایسه در طول زمان و مکان	قابلیت اندازه‌گیری	شفافیت و معتبر بودن	دسترسی به اطلاعات	ارتباط با موضوع			
۰/۱۴	۰/۵۵	۳/۹۱	۳/۳۳	۳/۸۵	۳/۷۶	۳/۷۱	۴/۸۱	بهبود کیفیت خدمات مرتبط با گردشگری	توسعه امکانات و خدمات	
۰/۰۸	۰/۷۸	۳/۵۲	۳/۳۸	۳/۶۲	۳/۲۴	۳/۴۳	۳/۹۵	بهبود امکانات و خدمات آموزشی		
۰/۰۷	۰/۲۷	۳/۹۶	۳/۷۶	۳/۹۰	۳/۸۶	۳/۸۶	۴/۴۳	بهبود یا توسعه شبکه‌های ارتباطی		
۰/۰۴	۰/۱۶	۳/۶۰	۳/۷۱	۳/۵۲	۳/۴۳	۳/۵۲	۳/۸۱	بهبود امکانات و خدمات ورزشی		
۰/۰۶	۰/۲۲	۳/۷۳	۳/۵۷	۳/۸۱	۳/۴۳	۳/۸۶	۳/۹۷	بهبود امکانات و خدمات بهداشتی درمانی		
۰/۱۰	۰/۳۹	۳/۹۳	۳/۶۷	۳/۷۶	۳/۷۶	۳/۸۶	۴/۶۲	افزایش امکانات و خدمات تفریحی		
۰/۰۷	۰/۱۶	۳/۷۴	۳/۶۲	۳/۶۲	۳/۵۷	۳/۷۱	۴/۸۹	گسترش امکانات رفاهی برای جامعه میزبان		
۰/۰۸	۰/۳۳	۳/۹۷	۳/۷۶	۴/۰۵	۳/۷۱	۳/۸۱	۴/۵۲	گسترش امکانات رفاهی برای گردشگران		
۰/۱۲	۰/۴۴	۳/۵۸	۳/۱۰	۳/۳۸	۳/۵۲	۳/۶۲	۴/۷۹	افزایش سطح آگاهی ساکنان محلی نسبت به اهمیت منابع طبیعی		افزایش آگاهی جامعه محلی و گردشگران
۰/۱۷	۰/۵۹	۳/۵۳	۳/۰۰	۳/۱۴	۳/۵۷	۳/۳۳	۴/۵۲	افزایش سطح آگاهی ساکنان محلی نسبت به اهمیت گردشگری		
۰/۱۶	۰/۵۴	۳/۴۲	۲/۹۵	۳/۱۴	۳/۳۸	۳/۷۹	۴/۳۳	افزایش سطح آگاهی گردشگران نسبت به اهمیت منابع طبیعی		
۰/۱۵	۰/۵۲	۳/۵۴	۳/۰۵	۳/۲۹	۳/۳۸	۳/۵۷	۴/۴۳	افزایش سطح آگاهی و حساسیت مسئولان و مدیران محلی نسبت به اهمیت منابع طبیعی		
۰/۱۸	۰/۶۴	۳/۵۵	۳/۰۵	۳/۱۹	۳/۴۸	۳/۳۸	۴/۶۷	افزایش سطح آگاهی مدیران محلی نسبت به خواسته‌ها و نیازهای عرفی گردشگران		
۰/۱۵	۰/۵۳	۳/۴۴	۲/۹۵	۳/۱۹	۳/۱۹	۳/۵۷	۴/۳۰	افزایش اطلاع‌رسانی پیرامون گردشگری		
۰/۱۲	۰/۴۳	۳/۴۵	۲/۹۰	۳/۳۸	۳/۳۳	۳/۵۲	۴/۱۰	ایجاد نهادهای محلی جدید (گردهمایی‌ها، صندوق‌های حمایتی و...)		
۰/۱۳	۰/۴۴	۳/۴۰	۳/۰۰	۳/۱۴	۳/۳۸	۳/۳۳	۴/۱۴	افزایش مشارکت ساکنان محلی در توسعه و عمران روستا		
۰/۱۷	۰/۵۸	۳/۴۸	۳/۱۰	۳/۰۵	۳/۳۳	۳/۴۳	۴/۴۸	مشارکت ساکنان محلی در برنامه‌ریزی‌های مرتبط با بخش گردشگری		
۰/۱۵	۰/۵۰	۳/۳۰	۲/۷۱	۳/۲۹	۳/۲۴	۳/۱۴	۴/۱۰	مشارکت گردشگران در امر حفاظت و صیانت از منابع طبیعی		
۰/۱۶	۰/۵۴	۳/۴۷	۲/۸۶	۳/۱۴	۳/۵۷	۳/۴۸	۴/۲۹	تأمین بین گردشگران و جامعه میزبان		

ادامه‌ی جدول ۶. شاخص‌ها و نمادها‌ی محک‌پایداری در ارزیابی آثار الگوهای گردشگری براساس روش دلفی

C.۷	انحراف معیار	میانگین کل معیارها	امتیاز معیار					نمادگر	شاخص	بعد
			قابل مقایسه در طول زمان و مکان	قابلیت اندازه‌گیری	شفافیت و معنی‌بودن	دسترسی به اطلاعات	ارتباط با موضوع			
۰/۱۰	۰/۱۳۶	۲/۶۷	۲/۲۸	۲/۳۳	۲/۶۲	۲/۶۲	۴/۲۹	رضایت‌مندی گردشگران از کیفیت محیط گردشگری		
۰/۱۳	۰/۴۴	۲/۴۶	۲/۱۰	۲/۱۴	۲/۴۳	۲/۴۳	۴/۱۹	رضایت‌مندی گردشگران از فرهنگ گردشگری		
۰/۰۸	۰/۱۳۳	۲/۹۱	۲/۶۷	۲/۶۷	۲/۸۱	۴/۰۰	۴/۳۳	رضایت‌مندی گردشگران از امکانات و تسهیلات عرضه‌شده		
۰/۱۲	۰/۴۲	۲/۵۹	۲/۱۴	۲/۲۹	۲/۶۲	۲/۶۷	۴/۲۴	رضایت‌مندی گردشگران از برخورد جامعه محلی		
۰/۱۳	۰/۴۸	۲/۷۰	۲/۳۳	۲/۲۸	۲/۵۷	۲/۷۱	۴/۵۲	خشنبودی و رضایت جامعه میزبان از توسعه گردشگری		
۰/۱۲	۰/۴۳	۲/۵۹	۲/۱۰	۲/۴۳	۲/۵۷	۲/۵۷	۴/۲۹	رضایت‌مندی جامعه میزبان از دسترسی به امکانات و خدمات با توجه به حضور گردشگران		
۰/۱۶	۰/۵۷	۲/۵۰	۲/۹۰	۲/۳۳	۲/۵۷	۲/۲۹	۴/۳۳	خشنبودی و رضایت جامعه میزبان از حضور و چگونگی برخورد گردشگران		
۰/۱۰	۰/۳۹	۲/۷۸	۲/۴۳	۲/۷۱	۲/۵۲	۲/۸۱	۴/۳۳	رضایت‌مندی مدیران محلی از توسعه گردشگری		
۰/۰۹	۰/۳۴	۲/۲۴	۲/۴۳	۲/۸۱	۲/۳۸	۲/۹۰	۴/۱۹	رضایت‌مندی مدیران محلی از حضور گردشگران		
۰/۱۱	۰/۳۹	۲/۵۲	۲/۱۴	۲/۴۳	۲/۲۹	۲/۶۲	۴/۱۴	رضایت‌مندی مدیران محلی از برخورد گردشگران و ساکنان محلی		
۰/۱۸	۰/۵۶	۲/۱۷	۲/۵۲	۲/۸۵	۲/۱۰	۲/۲۸	۴/۰۰	حفظ و احیای آداب و رسوم سنتی جامعه محلی		
۰/۱۷	۰/۵۴	۲/۱۶	۲/۶۷	۲/۸۶	۲/۰۰	۲/۳۳	۴/۰۵	عدم تعارض فرهنگی بین گردشگران و جامعه میزبان		
۰/۰۹	۰/۶۱	۲/۱۸	۲/۵۲	۲/۰۰	۲/۳۳	۲/۹۰	۴/۱۴	ایجاد فرصت تبادل فرهنگی بین مردم محلی و گردشگران	فرهنگ و سنن	
۰/۱۴	۰/۴۴	۲/۲۱	۲/۷۶	۲/۹۰	۲/۲۹	۲/۸۹	۲/۹۰	الگوپردازی ساکنان محلی از رفتار و منش گردشگران		
۰/۰۸	۰/۲۶	۲/۲۵	۲/۱۰	۲/۴۳	۲/۰۵	۲/۰۵	۲/۶۲	روان بودن ترافیک وسایل نقلیه		
۰/۱۰	۰/۳۰	۲/۱۶	۲/۹۰	۲/۱۹	۲/۰۰	۲/۰۵	۲/۶۷	ازدحام و تشاوغی در نتیجه توسعه بخش گردشگری		
۰/۰۹	۰/۲۹	۲/۱۷	۲/۸۱	۲/۲۴	۲/۱۰	۲/۱۰	۲/۶۲	سلب آسایش برای جامعه محلی به‌دلیل حضور گردشگران		
۰/۰۷	۰/۲۱	۲/۱۲	۲/۵۷	۲/۷۱	۲/۹۵	۲/۹۰	۲/۱۰	درگیری‌های خانوادگی و اجتماعی در پیروز ناهنجاری‌های اجتماعی	امنیّت و رفاه اجتماعی	
۰/۱۱	۰/۲۶	۲/۹۸	۲/۵۲	۲/۸۵	۲/۰۰	۲/۹۰	۲/۵۲	عدم بروز ناهنجاری‌های اجتماعی		
۰/۱۳	۰/۴۱	۲/۰۷	۲/۶۷	۲/۸۵	۲/۹۵	۲/۰۰	۲/۷۶	رعایت حقوق مردم و مکان‌ها		
۰/۱۱	۰/۴۰	۲/۹۵	۲/۵۷	۲/۷۶	۲/۸۵	۲/۹۵	۲/۶۲	رعایت حقوق زنان		
۰/۱۰	۰/۲۸	۲/۱۳	۲/۳۸	۲/۸۱	۲/۱۶	۲/۹۶	۲/۳۳	رعایت حقوق کار		

اجتماعی فرهنگی

جدول ۷. شاخص‌ها و نماگرهای محک پایداری در ارزیابی آثار الگوهای گردشگری در ابعاد زیست محیطی بر اساس روش دلفی

C.۷	انحراف معیار	میانگین کل معیارها	امتیاز معیار				میانگین کل معیارها	انحراف معیار	C.۷
			قابل مقایسه در طول زمان و مکان	قابلیت اندازه‌گیری	شفافیت و معتبر بودن	اطلاعات دسترسی به			
۰/۱۱	۰/۴۱	۳/۵۳	۳/۱۰	۳/۳۸	۳/۵۷	۳/۴۳	۳/۱۹	کمبود منابع آب آشامیدنی	
۰/۰۸	۰/۳۷	۳/۳۱	۲/۹۰	۳/۳۸	۳/۴۳	۳/۲۴	۳/۶۳	جلوگیری از کاهش سطح آرامی کشاورزی	
۰/۱۳	۰/۴۵	۳/۵۵	۳/۰۵	۳/۳۳	۳/۷۱	۳/۴۳	۴/۲۴	تخریب منابع طبیعی در نتیجه‌ی توسعه‌ی ساخت‌وسازهای مربوط به گردشگری	
۰/۰۷	۰/۲۵	۳/۴۷	۳/۰۵	۳/۶۷	۳/۴۳	۳/۵۷	۳/۶۲	تغییر کاربری اراضی روستا	
۰/۱۲	۰/۳۶	۳/۰۶	۲/۷۱	۲/۸۱	۳/۱۴	۳/۰۰	۳/۶۳	افزایش فشار ساکنان در بهره برداری از منابع	
۰/۱۰	۰/۳۲	۳/۲۸	۲/۸۶	۳/۲۴	۳/۲۴	۳/۲۹	۳/۷۶	افزایش میزان ساخت‌وسازهای کنترل نشده و غیررویه	
۰/۱۹	۰/۵۴	۲/۸۹	۲/۲۹	۲/۶۷	۲/۸۶	۲/۸۶	۳/۷۶	ایجاد پیوند و دلبستگی میان مردم محلی و منابع	
۰/۱۴	۰/۴۵	۳/۱۵	۲/۷۱	۳/۱۴	۳/۰۵	۲/۹۵	۳/۹۰	مطلع از تخریب حیات وحش	
۰/۱۴	۰/۴۴	۳/۰۸	۲/۵۲	۳/۱۰	۳/۰۰	۳/۰۰	۳/۷۶	مطلع از تخریب مراتع	
۰/۱۷	۰/۵۶	۳/۲۵	۲/۵۲	۳/۱۰	۳/۲۴	۳/۲۹	۴/۱۰	مطلع از تخریب چشم اندازهای طبیعی	
۰/۱۱	۰/۳۳	۲/۹۰	۲/۴۸	۳/۱۰	۲/۸۱	۲/۷۶	۳/۳۳	افزایش تنوع جانوری	
۰/۱۲	۰/۳۷	۳/۱۷	۲/۹۰	۳/۱۰	۳/۱۰	۲/۹۵	۳/۸۱	مطلع از آلودگی هوا	
۰/۰۶	۰/۳۲	۳/۵۰	۳/۲۴	۳/۴۸	۳/۴۸	۳/۴۸	۳/۸۶	مطلع از افزایش حجم زباله	
۰/۱۶	۰/۵۰	۳/۰۷	۲/۶۲	۲/۸۶	۳/۱۰	۲/۸۶	۳/۹۰	مطلع از ایجاد آلودگی صوتی	
۰/۱۳	۰/۴۲	۳/۲۹	۲/۹۰	۳/۱۴	۳/۲۹	۳/۱۰	۴/۰۰	مطلع از آلودگی آب	
۰/۱۲	۰/۳۸	۳/۱۴	۲/۶۷	۳/۰۵	۳/۱۹	۳/۱۰	۳/۷۱	مطلع از آلودگی خاک	
۰/۱۱	۰/۳۷	۳/۴۲	۳/۰۵	۳/۱۴	۳/۴۳	۳/۴۸	۴/۰۰	بهبود کیفیت زیست روستا به سبب حضور گردشگران	
۰/۱۱	۰/۴۱	۳/۶۴	۳/۰۵	۳/۵۷	۳/۶۷	۳/۷۱	۴/۱۹	توجه مدیران محلی در حفاظت از محیط زیست روستا	
۰/۱۱	۰/۴۰	۳/۵۹	۳/۱۴	۳/۴۳	۳/۵۲	۳/۶۲	۴/۲۴	توجه ساکنان محلی در حفاظت از محیط زیست روستا	
۰/۱۰	۰/۳۶	۳/۷۷	۳/۲۹	۳/۶۷	۳/۸۶	۳/۷۶	۴/۲۹	توجه و برنامه‌ریزی در راستای دفن مناسب مواد زائد	
۰/۱۳	۰/۵۱	۳/۸۲	۳/۲۴	۳/۵۷	۳/۷۶	۳/۹۰	۴/۶۳	توجه مدیران محلی به حفاظت از جاذبه‌های طبیعی روستا	

زیست محیطی

آلودگی

آگاهی زیست محیطی

جدول ۸. مقدار K.M.O شاخص‌های پایداری الگوهای گردشگری

K.M.O	شاخص	K.M.O	شاخص	K.M.O	شاخص
۰/۸۹۱	امنیت و رفاه اجتماعی	۰/۷۸۱	افزایش آگاهی جامعه‌ی محلی و گردشگران	۰/۷۰۱	فعالیت و اشتغال
۰/۷۵۸	منابع سرزمین	۰/۷۲۵	مشارکت و همبستگی	۰/۸۱۳	درآمد
۰/۷۰۴	آلودگی	۰/۷۲۹	رضایت‌مندی جامعه‌ی میزبان و گردشگران	۰/۷۱۲	هزینه‌ی زندگی
۰/۷۷۳	آگاهی زیست‌محیطی	۰/۷۳۶	فرهنگ و سنن	۰/۷۱۴	سرمایه‌گذاری
				۰/۷۳۱	توسعه‌ی امکانات و خدمات

نتیجه‌گیری

رواج و توسعه‌ی گردشگری در نواحی روستایی انواع مختلفی از الگوهای گردشگری را به‌نمایش گذاشته است. از جمله این الگوها، گردشگری خانه‌های دوم و گردشگری روزانه بوده که بیشتر در نواحی روستایی خوش آب‌وهوای پیرامون کلان‌شهرها شکل می‌گیرند. در راستای توسعه‌ی این الگوها شناخت و ارزیابی پایداری این الگوهای از موضوعات مهم و مؤثر در دستیابی به توسعه‌ی پایدار گردشگری به‌شمار می‌آید. در فرآیند ارزیابی پایداری الگوهای گردشگری شاخص‌ها و نماگرهای ارزیابی از ابزار اساسی و ضروری هستند. شاخص‌ها و نماگرهای توسعه‌ی پایدار گردشگری، نقش مهمی در تصمیم‌گیری‌های آگاهانه دارند. شاخص‌ها اطلاعاتی را فراهم می‌آورند که بر اندازه‌گیری روند پیشرفت به‌سوی توسعه‌ی پایدار گردشگری تأکید می‌کنند و به پژوهشگران برای اصلاح فعالیت‌ها و فرآیندهای توسعه‌ی گردشگری روستایی کمک می‌کنند و می‌توانند به‌عنوان ابزاری برای مدیریت برنامه‌های موجود و چارچوبی برای طراحی فعالیت‌های آینده عمل کنند.

تاکنون شاخص‌ها و نماگرهای مختلفی در ادبیات مربوط به ارزیابی پایداری گردشگری از سوی سازمان‌ها و پژوهشگران مطرح شده است، اما نکته‌ای که باید بدان اشاره کرد، بومی‌سازی و مستندسازی این شاخص‌هاست؛ چرا که این شاخص‌ها کلی بوده و کاربرد آن برای مناطق مختلف امکان‌پذیر نیست. این نوشتار در راستای تبیین شاخص‌های محک پایداری در ارزیابی آثار الگوهای گردشگری در نواحی روستایی پیرامون کلان‌شهر تهران با بررسی ادبیات و پژوهش‌های مربوط به موضوع و تحلیل محتوای آنها، تعداد ۱۱۷ نماگر در قالب ۱۵ شاخص عمده و در ابعاد سه‌گانه‌ی توسعه‌ی پایدار گردشگری (زیست‌محیطی، اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی) استخراج شد و سپس بر اساس پنج معیار ارتباط با موضوع، دسترسی به اطلاعات، شفافیت و معتبر بودن، قابلیت اندازه‌گیری و قابل مقایسه در طول زمان و مناطق مختلف با استفاده از روش دلفی (دیدگاه ۳۵ نفر از متخصصان) و در طیف لیکرت مورد ارزیابی قرار گرفت. بر اساس دیدگاه متخصصان نماگرهایی که قابلیت هم‌پوشی داشته، ترکیب و برخی حذف شدند. درنهایت از مجموع ۱۱۷ نماگر اولیه، تعداد ۸۸ نماگر در قالب ۱۵ شاخص، به‌عنوان شاخص‌ها و نماگرهای مناسب در محک پایداری الگوهای گردشگری (خانه‌های دوم و روزانه) در اطراف روستاهای پیرامون کلان‌شهر تهران انتخاب شدند. گفتنی است معناداری اهمیت نماگرها با استفاده از آزمون T بررسی شد که با توجه به میانگین (۳/۵) و همچنین پایین بودن مقدار P که کمتر از ۰/۰۵ است، معناداری اهمیت نماگرها اثبات می‌شود.

در مجموع از مزیت‌های عمده‌ی این پژوهش می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- شاخص‌ها و نماگرها با بررسی و تحلیل محتوای تعداد بی‌شماری از منابع خارجی و داخلی و در چارچوب

رویکرد توسعه‌ی پایدار گردشگری و با توجه به شرایط و ویژگی‌های روستاهای پیرامون کلان‌شهر تهران انتخاب شده‌اند.

- شاخص‌ها و نماگرها بر اساس پنج معیار مؤثر و با بهره‌گیری از روش دلفی (استفاده از دیدگاه اساتید و متخصصان حوزه‌های مطالعاتی مربوط به موضوع) عملیاتی شده‌اند.
- شاخص‌ها و نماگرها، در محدوده‌ی مورد مطالعه مورد آزمون قرار گرفته است.
- بنابراین شاخص‌ها و نماگرهای این پژوهش، منتج از مبانی تئوریکی بوده که با شرایط و ویژگی‌های ناحیه مورد مطالعه سازگار و منطبق است.

منابع

- Blancas, F.J., González, M., Lozano-Oyola, M., Pérez, F., 2010, **The Assessment of Sustainable Tourism: Application to Spanish coastal Destinations**, Journal of Ecological Indicators, Vol. 10, PP. 484-492.
- Chami, C., 2002, **Sustainable Tourism Development: A Comparison between Tanzania and Kenya**, A Thesis Submitted to the Faculty of Graduate Studies and Research in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy, University of Alberta.
- Choi, H.C., Sirakaya E., 2005, **Sustainability Indicators for Managing Community Tourism**, Journal of Tourism Management, Vol. 27, PP. 1274-1289.
- Chol, H., 2003, **Measurement of Sustainable Development Progress for Managing Community Tourism**, A Dissertation Submitted the Office of Graduate Studies of Texas A & M University, for the Degree of Doctor of Philosophy, University of Washington.
- Ghaderi, E., 2003, **The Role of Rural Tourism in Rural Development**, Ph.D Thesis, University of Tarbyat Modares, Tehran. (*In Persian*)
- Ghanbari-nasab, A., 2009, **Ecological Foot Print Analisis of Second Homes Tourism in Rural Area, Case Study: Rodbar Ghasran**, M.S Thesis, University of Tehran. (*In Persian*)
- Ivanovic, O.D.M., Golusin, M.T., Dodic, S.N., Dodic, J.M., 2009, **Perspectives of Sustainable Development of Southeastern Europe**, Renewable and Sustainable Energy Reviews, Vol. 13, PP. 2079-2087
- Jr, E.T., 2003, **An Analysis of Variables That Influence Stakeholder Participation and Support for Sustainable Tourism Development in Rural North Carolina**; A Dissertation Submitted to the North Carolina State University of Central Florida; for the Degree of Doctor of Philosophy, Florida.
- Kent, K., 2005, **The Roles of the Public, Private and Civic Sectors in Adventure Tourism in the Nanda Devi Biosphere Reserve: Garhwal Himalaya, India**, A Thesis to be Submitted to the Faculty of Graduate Studies in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Natural Resources Management, University of Manitoba.
- Lee, Y.J. & Huang, Ch. M., 2007, **Sustainability Index for Taipei**, Environmental Impact Assessment Review, Vol. 27, PP. 505-521.
- Li. F., Liu, X., Hu, D., Wang, R., Yang, W., Li, D., Zhao, D., 2009, **Measurement Indicators**

- and an Evaluation Approach for Assessing Urban Sustainable Development: A Case Study for China's Jining City**, *Landscape and Urban Planning*, Vol. 90, PP. 134-142.
- Mahdavi, D., 2004, **The Role of Tourism in Urban Periphery Rural Areas Development and Designing Model (Cas Study; Lavasan Kochak)**, M.S Thesis, University of Tarbyat Modares, Tehran. (*In Persian*)
- Masoomi, M., 2009, **Introduction to Approaches in Tourism Development Planning: Local, Urban and Regional**, Samira Publication, Tehran. (*In Persian*)
- McCool, S. F., 1995, **Linking Tourism the Environmental, and Concepts of Sustainability: Setting the Stage**, In S. F. McCool, & A. E. Watson (Eds), *Comps, Linking Tourism, the Environment at, and Sustainability*, Gen. Tech. Rep., INNNT – GTR – 323, Ogden, UT : USDA, Forest Service, Intermountain Research Station.
- McLntyre, G., 1993, **Sustainable Tourism Development: Guide for Local Planners**, Madridworld Tourism Organization, World Tourism Organization, Madrid.
- Miller, G., 2001, **The Development of Indicators for Sustainable Tourism: Results of a Delphi Survey of Tourism Researchers**, *Tourism Management*, Vol. 22, No. 4, PP. 351-362.
- Moffatt, I., 1996, **Sustainable Development Principles, Analysis & Policies**, NY: Parthenon Publishing, New York.
- Mowforth, M., & Munt, I., 1998, **Tourism and Sustainability: New Tourism in the Third World**, Routledge, London.
- Papoli Yazdi, M.H., Saqai, M., 2006, **Tourism (Nature & Concept)**, SAMT Publication, Tehran. (*In Persian*)
- Rezvani, M.R., 2008, **Rural Tourism Development (Sustainable Tourism Approach)**, University of Tehran Publication, Tehran. (*In Persian*)
- Rezvani, M.R., et al., 2004, **Second Home Tourism and Impact on Rural Area**, *Researches in Geograohy*, No. 54, PP.109-121. (*In Persian*)
- Ross, S., & Wall, G., 1999, **Ecotourism: Towards Congruence between Theory and Practice**, *Journal of Tourism Management*, Vol. 20, No. 1, PP. 123-132.
- Salehinasab, Z., 2005, **Second Home and Impact on Rural area Case study: Rodbar Ghasran**, M.S Thesis, University of Tehran. (*In Persian*)
- Schianetz, K., et al., 2007, **Concepts and Tools for Comprehensive Sustainability Assessments for Tourism Destinations: A Comparative Review**, *Journal of Sustainability Tourism*, PP. 369-389.
- Tsaur, S., et al., 2005, **Evaluating Ecotourism Sustainability from the Integrated Perspective of Resource, Community and Tourism**, *Journal of Tourism Management*, No. 27, PP. 1-14.
- WTO, 1996, **Indicators for the Sustainable Management of Tourism**, Report of the International Working Group on Indicators of Sustainable Tourism to the Environment Committee, World Tourism Organization, Madrid.
- WTO, 2004, **Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations: A Guidebook**, World Tourism Organization (WTO), Madrid.